

יזדנשם

ירושלים

גיליון 75, סתיו תשע"ה, 2014

**חפירות ארכאולוגיות חשפו
את תאי הגזים בסוביבור**

(עמ' 9)

תוכן עניינים

גל מדאיג של אנטישמיות ■ 2-3

חינוך ■ 4-8

המשמעות שמאחורי הסיפור ■ 4

תפקיד הדור השני והשלישי בהוראת השואה

"יהודים מצילים יהודים" ■ 5

הכנס השנתי למחנכים חרדים

איסוף שמות בעולם התורני ■ 5

סמינר למרצים מהאקדמיה במרחב הפוסט-סובייטי ■ 6

פעילות חינוכיות לעובדי שירות בתי הסוהר ■ 6

זוכרים דרך האמנות ■ 6

זרקור על הבוגרים ■ 7

גיימס מקמילן, טורקיה

סרטוני אנימציה על השואה ■ 8

קורס מדריכים לפולין ■ 8

כלים חינוכיים למורים יהודים מהתפוצות ■ 8

"אירוע רב חשיבות עבור קהל החוקרים" ■ 9

חפירות ארכאולוגיות חשפו את תאי הגזים בסובייט

מסילות אל האבדון ■ 10

סדנה בין-לאומית חוקרת את ההיבטים השונים של השילוחים

לאסוף את השברים ■ 11

"אל תאבדי תקווה"

"בכו בלוייה של עצמם" ■ 12-13

אפיקים חדשים במחקר על ההתנהגות האנושית בתקופת השואה

אוצרות מהאוספים: הכינור מברלין ■ 13

חדשות ■ 14-20

ידידים ברחבי העולם ■ 21-23

פרסומים חדשים

של המכון הבין-לאומי לחקר השואה ■ 24

יו"ר המועצה: הרב ישראל מאיר לאו

סגני יו"ר המועצה:

ד"ר יצחק ארד

פרופ' אלי ויזל

ד"ר משה קנטור

יו"ר ההנהלה: אבנר של

מנכ"לית: דורית נובק

ראש המכון הבין-לאומי לחקר השואה והמופקד על הקתדרה לחקר השואה על שם ג'ון ניימן: פרופ' דן מכמן

ההיסטוריונית הראשית: פרופ' דינה פורת

יועץ אקדמי:

פרופ' יהודה באואר

חברי הנהלת יד ושם:

יוסי אחימאיר, עדנה בן-חורין, פרופ' בולסלאו (בולק) גולדמן,

ורה גולובנסקי, אברהם דובדבני, מתייהו דרובלס,

משה העליון, עו"ד שושנה וינשל, דודי זילברשלג,

מייכל כהן, יחיאל לקט, עו"ד שלומית קסירר, ברוך שוב,

דלית שטאובר, אפי שטנצלר, ד"ר זרבה תנא

מערכת כתב העת

עורכת ראשית: איריס רוזנברג

עורכת בפועל: לאה גולדשטיין

חברי מערכת:

יפעת בכרך-רון

דבורה ברמן

סיניטה וורוצלבסקי

סוזן ויסברג

אסתי יערי

מריסה פיין

רכזת מערכת: לילך תמיר-איטח

עריכת לשון: פנינה לוי

תרגום: עמיר וולף

סיוע: אלכסנדר אברהם, שיעה בן יהודה, מלכה ויסברג,

דנה פורת, אילה פרץ, עינבל קייתי בן-דב, רבקה שוורץ

צילום: שלומי אמסלם, יוסי בן דוד, יצחק הרר,

חורחה נובומינסקי

הפקה: אחוה - דפוס קואופרטיבי בע"מ

עיצוב: סטפני ורותי עיצוב

כתב העת מתפרסם בסיוע קבוצת עזריאלי.

ISSN 0793-6974

©אפשר לצטט תוך ציון המקור.

רשות הזיכרון – יד ושם
נתמכת בפעולותיה על ידי

משרד החינוך

וועידת התביעות

■ בשער: טבעת נישואין

שנמצאה באזור תאי הגזים
שנחשפו לא מכבר במחנה
ההשמדה סוביבור (ראו עמ' 9)

■ גל גואה של אנטישמיות בשילוב ניצול לרעה של זכר השואה – זהו כנראה התיאור הטוב ביותר של האווירה שנוצרה לאחר תחילת מבצע "צוק איתן". בעקבות כל פעולה צבאית הגנתית שעשתה ישראל בשנים האחרונות, התגברו תופעות של אנטישמיות ושל עיוות השואה, אך נדמה שהפעם עצמתן והיקפן שברו שיאים. מומחים לחקר האנטישמיות תמימי דעים כי הסכסוך הישראלי-פלסטיני איננו המקור המרכזי לתופעה, אך הקונפליקט הוא בהחלט אחד הגורמים להתלקחות של מעשי אלימות ולהתבטאויות ארסיות כנגד יהודים. מאז תחילת המאה ה-21, קבוצת שונות מקשת רחבה של חוגים מעודדות את שנאת היהודים. הפעילות והרטוריקה מצטלבות לא פעם, וכך היה ניכר בזמן המבצע.

השימוש במונחים ובמושגים הלקוחים מן השואה כדי לנגח את ישראל, במה שמכונה "היפוך השואה", נהיה שכיח במקומות רבים. ישראל כונתה "נְאוּ-נאצית" ו"מבצעת רצח עם" בפי אישים חשובים כמו נשיא טורקיה טאיפ ארדואן וסגן המזכיר הכללי של הקונגרס הלאומי האפריקני ג'סי דוארטה. בהפגנות רבות ברחבי אירופה הונפו שלטים כגון "יהודים לגז" או "היטלר לא סיים את העבודה". בפייסבוק ובטוויטר רעיונות מן הסוג הזה הגיעו למיליוני אנשים. בעיתונים, כך נראה, לא רק שישראל הואשמה ברצח עם, אלא שהיא כבר הורשעה. נראה כי ההאשמה של ישראל בבצוע רצח עם ובשואה חדשה, במיוחד באירופה, מקורה בניסיונות להקל את רגשות האשם על השואה.

אין ספק כי בלבו של הגל האנטישמי הזה עומדת הדמוניזציה של היהודים. לדמוניזציה של היהודים יש היסטוריה ארוכה שמקורה בימי הביניים, אז ראתה הנצרות ביהודים את התגלמות השטן. הדמוניזציה הייתה מרכיב מרכזי גם בהתפתחותה של האנטישמיות המודרנית במאה ה-19, והיא מגולמת במשפט הידוע לשמצה של היינריך פון טרייטשקה: "היהודים הם אסוננו". על פי הנאציזם, היהודים הם האויב הגדול שאשם בכל תחלואי העולם בשל מוצאם הגזעי. האמונה הרווחת, גם בימינו, אשר לפיה היהודים אחראים לפשעיו של סטלין היא ביטוי נוסף של דמוניזציה. בשנים האחרונות התגברה הדמוניזציה של ישראל, והיא מוצגת יותר כתוקפן סורר הלהוט לבצע פשעי מלחמה ופשעים כנגד האנושות. בשבועות האחרונים של הקיץ, יותר מבעבר, גבר הזיהוי של היהודים עם ישראל. יהודים יחידים וקבוצות של

גל מדאיג של אנטישמיות

ד"ר רוברט רוזט

לכל אורך המבצע בעזה הוצפו ערוצי המדיה החברתית של יד ושם בביטויים אנטישמיים ובהסתה ארסית. יד ושם פרסם הצהרות תקיפות וחד משמעיות, וכן סדרה חדשה של תשובות לשאלות נפוצות על האנטישמיות ועל הניצול לרעה של דימויים מן השואה. אלפים כבר צפו במאמרים ובשאלות הנפוצות ושיתפו אותם עם חברים במדיות החברתיות. יד ושם ימשיך לחפש דרכים חדשניות ויעילות יותר כדי להתמודד עם התופעה של עיוות השואה שניזונה משנאת יהודים ארסית אשר שרידיה ממשיכים להתקיים גם בעשורים הראשונים של המאה ה-21.

הכותב הוא מנהל הספריות.

הפגנה אנטישמית בלונדון, יולי 2014

יהודים יחידים וקבוצות של יהודים נתונים להתקפות מילוליות ולתקיפות פיזיות באוסטרליה, בניו יורק, בפריז ובמקומות אחרים

יהודים נתונים להתקפות מילוליות ולתקיפות פיזיות בסידיני, בניו יורק, בפריז ובמקומות אחרים. רבות דובר על משמעותו של הגל האנטישמי האחרון. היו שטענו כי המצב מזכיר את ערב "ליל הבדולח" ב-1938 או את ערב מלחמת העולם השנייה בשנת 1939. גם אם המצב היום מדאיג, אסור לשכוח כי האנטישמיות בגרמניה הנאצית הייתה בחסות המדינה, ואילו היום באירופה ובמערב רובם המכריע של המדינאים והמנהיגים גינו בפומבי את האנטישמיות, גם אם לא הצליחו לרסן את ממדי התופעה.

השפעת "צוק איתן" על יד ושם

בתולדות האנושות, השואה". הבוגרת השלישית, נטלי בייקר, כתבה לבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה ביד ושם וסיפרה כי נדהמה מההשפעה של הסכסוך הישראלי-פלסטיני על האוכלוסייה היהודית באוסטרליה: "מים ספורים בלבד לאחר פרסום הקריקטורה עלו קבוצת נערים שיכורים על אוטובוס בסידיני ופגעו בסטודנטים יהודים צעירים תוך שהם מטיחים בהם עלבונות אנטישמיים", היא נזכרה. "העובדה שהנוער שלנו הוא שעשה את התקיפה האנטישמית האחרונה באוסטרליה חושפת את הצורך המתמשך ללמד על השואה וגם על סובלנות ואמפתיה. המאמר והקריקטורה מוכיחים כי הדמוקרטיה הליברלית שלנו אינה חזקה כפי שחלקנו רוצים להאמין ושעלינו להילחם כדי להגן עליה [...] בעקבות הדברים הללו נכנסתי לכיתה שלי וערכתי מפגש עוצמתי על כוחה של התעמולה, על שבריריותה של הדמוקרטיה ועל חשיבותן העליונה של הסובלנות והאמפתיה בין בני האדם. אם די בקריקטורה אחת כדי לשנות את השיח, אזי יותר מבעבר יש צורך בחינוך כדי להבטיח שלא נשכח את מה שקרה בעבר".

ברחבי העולם ולערבות ההדדית והדאגה של זה לזה ברנגעים הקשים, כאשר נשמעו אזעקות", סיפר מחנך מארצות הברית אשר השתתף בכנס הבין-לאומי התשיעי להוראת השואה בחודש יולי. "אנשי הצוות של יד ושם דאגו לנו באותם רגעים בצורה יוצאת מן הכלל". מחנך מקנדה אף הוסיף: "על אף איום הטילים, דעתי לא השתנתה בעניין הנסיעה לישראל. לא אהסס לחזור ליד ושם בעתיד".

בד בבד המלחמה על היבטיה המוסריים עוררה הדים ברחבי העולם והשפיעה על בוגרי יד ושם במדינות רבות, אפילו באוסטרליה. קריקטורה שבה קשיש יהודי סטראוטיפי גורם לפיצוץ בעזה בעזרת שלט רחוק ואשר התפרסמה ב-*Sidney Morning Herald* ביולי 2014 זעזעה קשות שלושה מבוגריה של תכנית גנדל ללימודי השואה למחנכים אוסטרלים לא יהודים. שניים מהם, דייוויד טיילור ודוויין גאלי, כתבו לעורך העיתון וגינו את הקריקטורה בביטויים חריפים ביותר: "מעודד צמיחה של אנטישמיות", "קריאה לשנאה" ו"מזכיר את הקריקטורות בגרמניה הנאצית בשנות ה-30 וה-40 [...] אשר אפשרו את הזוועה הגדולה ביותר

בחודשים יולי ואוגוסט 2014 הייתה הלחימה ברצועת עזה ובתוך גבולותיה של ישראל השפעה מכרעת על קיומם של השתלמויות וסיוורים לקהל הרחב ביד ושם. מספר המבקרים צנח ב-20% ביולי וכמעט ב-50% באוגוסט לעומת השנה הקודמת. אולם בשעה שחלק מן הקבוצות החינוכיות בחרו לבטל את הגעתן או לדחותה, החליטו הרבה קבוצות, על אף המצב, לדבוק בתכניות המקוריות ולהגיע ליד ושם. הקבוצות הגיעו מאוסטרליה, מבלגיה, מבוסניה-הרצגובינה, מאסטוניה, מגרמניה, מאירלנד, מפורטוגל, מסרביה וממדינות רבות אחרות. כך למשל הסמינר הראשון מסוגו ביד ושם ל-20 מחנכים בולגרים התקיים כמתוכנן בחודש ספטמבר, בשיתוף משרד החינוך של בולגריה. "הסמינר העניק לנו כלים רבים לעבודתנו בעתיד בהוראת ההיסטוריה", אמר בוגר טרי מאסטוניה. מחנך מפורטוגל תיאר את הזמן שבילה בהר הזיכרון במילים "חוויה מדהימה מאוד אשר תרמה למחקר האקדמי שלי, וגם לחיי האישיים". כל המבקרים הודרכו היטב כיצד לנהוג בזמן אזעקה, ובזכות ההדרכה חשו ביטחון לכל אורך ביקורם ביד ושם. "הייתה חשיבות רבה למפגש בין משתתפים רבים כל כך ממקומות שונים

המשמעות שמאחורי הסיפור

לאה גולדשטיין

תפקיד הדור השני והשלישי בהוראת השואה

המשפחות האשכנזיות-פולניות, מעולם לא דיברנו על הרגשות שלנו", נזכר קישקה. "הייתי צריך למצוא את האומץ לעשות זאת. אבא השליך עליי את כל החלומות שלו להיות קריקטוריסט ועזר לי להשתמש בהומור כדי לעשות זאת". כשהחל לרשום את זיכרונותיו, הבין קישקה שהוא זוכר הרבה יותר משייער בתחילה. הספר והתהליך שבו הוא נוצר, הוא מספר, "היו לא רק מסע אישי אלא סוג של 'מסע' – חשתי התרוממות רוח כאשר סוף-סוף יכולתי לספר את הסיפור שלי".

"שלא כמו סרטי קולנוע רגילים, שיש להם התחלה, אמצע וסוף, לסרט שואה יש מבנה עגול שמטרתו לגרום לצופים להבין שהאירועים אינם לינאריים אלא מחזוריים".
פרופ' אנט אינסדורף

גולת כותרת אחרת בכנס הייתה הפאנל שעסק בסרט **שואה** (1985), סרט תעודה בן תשע שעות וחצי של הבמאי הצרפתי קלוד לנצמן. לנצמן מראיין בסרט כמה ניצולי שואה, העומדים מהצד ומבצעי פשעים ללא קריינות, מוזיקה או קטעי ארכיון. בדיון על השפעותיו של הסרט כאשר יצא בפעם הראשונה לאקרנים ועל השפעותיו המתמשכות על תלמידים לקולנוע ולהיסטוריה מתועדת, דיברו ליאת בן חביב, מנהלת מרכז הצפייה ביד ושם; שולמית אימבר, המנהלת הפדגוגית של בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה וראש קתדרת פרד הילמן לזכרו של יאנוש קורצ'אק; והמרצה האורחת פרופ' אנט אינסדורף, מרצה בלימודי קולנוע באוניברסיטת קולומביה. פרופ' אינסדורף פתחה את הדיון שבמהלכו הוקרנו ארבעה קטעים מרתקים מהסרט, עם הסבר על "האתיקה של אי-הנוחות" של לנצמן אשר "הקשתה על הקהל להיכנס לתוך העולם של **שואה** [...] כאשר הוא אילץ את העדים לספר זיכרונות רבים ככל האפשר, ואם אפשר במקומות שבהם התרחשו האירועים עצמם". "שלא כמו סרטי קולנוע רגילים שיש להם התחלה, אמצע וסוף, לסרט **שואה** יש מבנה עגול שמטרתו לגרום לצופים להבין שהאירועים אינם לינאריים אלא מחזוריים", הסבירה פרופ' אינסדורף. עוד ציינה כי לנצמן בעצם "הכין את הסרט לעידן ה-YouTube" –

■ **"הכנס עזר לנו להבין בצורה טובה יותר כיצד זיכרון השואה משתמר ועובר מדור לדור. קיבלנו השראה מחודשת להמשיך ללמוד על השואה ולקבל את האחריות על העברת הנושא לדורות הבאים, לטובת כלל האנושות".**

אנתוניס אנתוני, קפריסין, משתתף בכנס הבין-לאומי התשיעי להוראת השואה

בראשית יולי ערך בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה את הכנס הבין-לאומי התשיעי להוראת השואה ביד ושם בירושלים. בכותרת "מבעד לעינינו – השואה במבט בין-דורי" התמקד הכנס בתפקידים של ניצולי השואה ושל דורות המשך בשמירה על זיכרון השואה וברלוונטיות של הנושא לכיתות הלימוד של ימינו. לכ-450 המשתתפים מ-50 מדינות בעולם נערכו הרצאות וסדנאות בקשת רחבה של נושאים מרתקים, החל באופן תיעוד סיפורי השואה לאורך השנים וכלה באסטרטגיות טכנולוגיות ודיגיטליות המסייעות לרתק את הנוער אל הנושא.

בגיליון הקודם של כתב העת **יד ושם ירושלים** (גיליון 74, יולי 2014) הושמע קולם של "השגרירים הצעירים" – בני הדור הרביעי מרחבי העולם, נושאי הליפיד של הוראת השואה לעתיד שנשאו דברים ביום האחרון של הכנס. מרתקים לא פחות היו הדיונים שעסקו בתפקידם של בני הדור השני והשלישי – כיצד הושפעו חיייהם ממה שחוו בני משפחתם הקרובה וכיצד השפיעה החוויה שלהם על מאמציהם האישיים להגן על זיכרונות אלו.

אחד המפגשים המרתקים בכנס התמקד באופן שבו מספרים סיפורים מן השואה. בין השאר נידונו מחקרו המעניין של פרופ' דניאל גולדהאגן על טבעם של המבצעים על פי רב המכר שכתב **תליינים מרצון של היטלר** וממצאיה המרתקים של אלכסנדרה זאפורדר על יומנים שכתבו ילדים בתקופת השואה ושפורסמו באוגדן זוכה הפרסים **דפים מוצלים מאש**. המרצה האחרון באותו היום היה הקריקטוריסט והמאייר הישראלי, יליד בלגיה, מישל קישקה. קישקה תיאר בהומור עדין את המסע המפרך שעבר כדי להשלים עם מערכת היחסים המורכבת שלו עם אביו ניצול השואה; מסע זה הוליד את הרומן המאיר המפורסם שלו **הדור השני – דברים שלא סיפרתי לאבא**. בעזרת תמונות ארכיון ותצלומים משפחתיים הצליח קישקה לשחזר חלק גדול מילדותו וגם את ילדותו של אביו, וכן להסביר לאביו ולבני משפחתו את רגשות ההלם ואפילו הכעס שחש כאשר בסופו של דבר נחשף לפניו סיפורו של אביו. "כמו ברוב

■ הקריקטוריסט והמאייר מישל קישקה נושא דברים בכנס הבין-לאומי התשיעי להוראת השואה.

בעזרת תמונות ארכיון ותצלומים משפחתיים הצליח קישקה לשחזר חלק גדול מילדותו וגם את ילדותו של אביו

כיום מורים יכולים לבחור קטעים מסוימים מן הסרט, להקריןם לפני התלמידים ולדון עמם עליהם, כמובן תוך הקפדה שההקשר של הקטע ברור לחלוטין. הפאנל עסק בשתיקות הארוכות שמאפיינות רבים מהראיונות ודן כיצד "לפעמים אנחנו חייבים לתת לחוסרים לדבר בעד עצמם – חוסר בדיבור, בידע, בהחצנת רגשות", דברי בן חביב. "עלינו לשאול את מה שהמראיין אינו יכול לראות", הסכימה אימבר. "אנחנו חייבים להדגיש לפני התלמידים שלנו שאנחנו תמיד צריכים לראות את 'האחר' [...] בימינו קל כל כך שלא לראות אותו, קל כל כך להיות עובר אורח. השואה התרחשה בעידן המודרני, לאחר הרנסנס, בתקופה שבה היה נהוג לחשוב שאם אתה משכיל, אתה בהכרח גם מוסרי [...] על כולנו לקבל עלינו אחריות על העבר ועל העתיד".

הכנס התקיים בתמיכת הנדיבה של קרן אספר, קרן משפחת אדלסון וועידת התביעות.

"יהודים מצילים יהודים": הכנס השנתי למחנכים חרדים

נאוה וייס

■ **כנס תשעת הימים שנערך ביד ושם זו השנה השמינית עבור מחנכים מהציבור החרדי עסק השנה באחת הסוגיות המרתקות של השואה: יהודים אשר על אף הסיכון האישי מסרו את נפשם להצלת יהודים אחרים – ולאו דווקא קרובי משפחתם.**

"מטרת הכנס הייתה לא רק להעלות על נס את סיפוריהם של אותם גיבורי נפש, אלא גם להציג את הדילמות שלהם, את הקשיים ואת הלבטים ולנסות להבין כל מה שעמד בדרכם שעה שהיה עליהם להחליט אם לסכן את עצמם או לעמוד מנגד", מסבירה שרית הוך-מרקוביץ, מנהלת המגמה להכשרת מורים בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה של יד ושם. מחזיק תיק החינוך החרדי בעיריית ירושלים הרב צבי כהן כיבד בנוכחותו את כנס המלמדים.

הכנס נמשך שלושה ימים, ובכל יום פנה לקהל יעד אחר. ביום הראשון השתתפו יותר מ-300 אנשי חינוך, מנהלים, מלמדים ומפקחים. ביום זה הרצה הרב משה חיים לאו מנתניה, ופרופ' דן מכמן, ראש המכון הבין-לאומי לחקר השואה והמופקד על הקתדרה לחקר השואה על שם ג'ון ניימן, הביא את

הכנס, ובפרויקטים האחרים הפיקו הסטודנטיות סדרות של כרזות בנושא.

הכנס התקיים בשיתוף האגף לחינוך חרדי בעיריית ירושלים ובתמיכת הנדיבה של ועידת התביעות וקרן עזריאלי.

הכותבת היא ראש המדור החרדי במגמה להכשרת מורים בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

■ אנשי חינוך מהמגזר החרדי מתבוננים בתערוכה בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

"הדור השני לשואה הנציח באופן פעיל את יקיריו, אך מאז פורסמו מהדורות חדשות של ספרי קודש, לוחות חדשים נתלו בבתי הכנסת במקום הישנים, ואפילו מצבות מסוימות כבר קשה לפענח", ברקוביץ מסבירה. "לכן חשוב למצוא את כל השמות הללו ולאסוף אותם אל המאגר המרכזי של שמות קרבנות השואה של יד ושם – כאן הם יהיו נגישים למתעניינים מכל רחבי תבל. הערך המוסף הוא כמובן שלא רק השמות עצמם ישתמרו, אלא גם אותן צורות הנצחה הייחודיות לעולם התורני".

פן חשוב אחר בפרויקט הוא מתן סיוע במילוי דפי עד. לשם כך נרקמו שותפויות בין יד ושם לקהילות במגזר החרדי. הפרויקט קיבל אישור מהרבנים, ואדמו"רים כבר ביקרו ביד ושם ולמדו מקרוב על העבודה בתחום החינוך וההנצחה וקיבלו מידע רב מארכיוני יד ושם על ההיסטוריה המשפחתית האישית שלהם בתקופת השואה.

"מאז שנת 2004 יותר ממיליון וחצי שמות של קרבנות שואה נאספו בפרויקט איסוף השמות", מציינת ברקוביץ. "יותר מ-700,000 שמות נאספו מהעולם התורני ובמיזמי הנצחה, וכן מדפי עד מהמגזר החרדי. זהו מרכיב חיוני במאמצים שלנו לוודא שאף קרבן שואה לא יישכח".

ממצאי המחקר בנושא בהרצאתו השנתית לזכר שמואל ואדוארד כהן ז"ל. לאחר מכן נערך סיור מודרך במוזאון לתולדות השואה.

ביום השני השתתפו יותר מ-300 מורות ונשות חינוך, וביום השלישי השתתפו בכנס כ-150 בנות סמינרים. את ההרצאות התורניות בימים אלו נתנו הרב יוסף ווליס, מנכ"ל ארגון ערכים, והרב צבי כהן, מנהל רוחני במכון בית יעקב למורות. את ההרצאה ההיסטורית נתנה ד"ר יעל נידם-אורביטו, מנהלת המכון הבין-לאומי לחקר השואה. הסיורים ולאחר מכן הסדנאות הדידקטיות העלו והאירו את דמותם של יהודים מצילי יהודים ממקומות שונים בתקופת השואה. בשני ימי הכנס של המורות ושל הסמינריסטיות הוצגו לפני המשתתפות פרויקטים של מגמות לעיצוב בסמינר גור בבני ברק ובסמינר בנות אלישבע. הפרויקטים הם פרי שיתוף פעולה פורה בין המדור החרדי במגמה להכשרת מורים לבין קבוצות הסמינריסטיות, בניהולה של מנהלת בית הספר למקצועות העיצוב "סיעור מוחות" מרים שרביט. אחד הפרויקטים היה סרט קצר על נושא

או נוספו לכתובת במצבה המציינת את שמותיהם של בני משפחתו שנרצחו בשואה.

■ מעיל לספר תורה שנרקמו בו שמות של קרבנות שואה

איסוף שמות בעולם התורני

דבורה ברמן

■ **בסדרת הסמינרים למחנכים ולמורים מהמגזר החרדי שנערכה בעת האחרונה בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה של יד ושם, הוצגו לפני המשתתפים פרויקטים מיוחדים של יד ושם בעולם התורני, לרבות פרויקט איסוף שמות קרבנות השואה. אנשי הצוות של יד ושם, גברים ונשים מהמגזר החרדי, הוכשרו במיוחד לצלם את שמותיהם של קרבנות השואה שהונצחו בלוחות זיכרון ובתשמישי קדושה בבתי כנסת, במצבות בבתי קברות גדולים וקטנים בכל רחבי הארץ ובהקדשות שנכתבו בספרים תורניים ובספרי קודש.**

שרה ברקוביץ, מנהלת קשרי קהילה בפרויקט איסוף שמות קרבנות השואה, מסבירה: "בעולם התורני, מעשי ההנצחה נחשבים מעשים רוחניים. כתיבת שמותיהם של קרבנות אלו שלא זכו לקבורה יהודית על גבי מצבות של בני משפחתם היא מקור לנחמה". לאורך השנים נעשו מאמצים מסוג זה באופן פרטי, אך השמות לא נאספו מעולם למקור מידע מרכזי אחד הנגיש לציבור הרחב יותר. לדוגמה, אם אדם מחפש מידע על אודות בני משפחתו בשואה, ייתכן שהוא לא יידע ששמותיהם נכתבו בהקדשה בפרוכת בבית כנסת מרוחק במקום כלשהו בארץ

סמינר למרצים מהאקדמיה במרחב הפוסט-סובייטי

אנה רינברג

■ בחודש יולי 2014 התקיים ביד ושם סמינר למרצים ולאנשי מחקר מהמחלקות להיסטוריה ולמדעי המדינה באוניברסיטאות ברוסיה, בבלרוס, באוקראינה ובגאורגיה. זו הפעם הראשונה שמתקיים סמינר שמשותפים בו אנשי אקדמיה ממוסדות להשכלה גבוהה בארבע מדינות בעלות עבר משותף אך שיח וראייה עכשוויים שונים. בתכנית הניסיונית השתתפו 23 מרצים.

תכנית הסמינר הוכנה במיוחד עבור מתמחים בהוראה ובמחקר בתחום ההיסטוריה. כדי להעשיר את הכלים החינוכיים שימשו אותם בעבודתם, למדו המשתתפים את הגישות החינוכיות של יד ושם והכירו את הערכות הלימודיות ואת החומרים החינוכיים בשפה הרוסית שפותחו בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה. כמו כן הם נפגשו עם אנשי אוניברסיטאות בישראל, עם צוות המכון הבין-לאומי להוראת השואה ועם צוות אגף הארכיונים ביד ושם.

הסמינר אפשר למרצים לדון על עבודתם המחקרית ועל מטרות ההוראה ואמצעי ההוראה והעשיר את הידע שלהם בתחומים שבהם העיסוק האקדמי במדינותיהם עדיין מצומצם. כך למשל ד"ר קוזמה קוזק מהאוניברסיטה הלאומית של בלרוס הציג את עבודתו בתחום הוראת השואה עם הסטודנטים ועם בני הנוער במינסק, וד"ר סרגיי פיבורצ'יק, ראש המחלקה להיסטוריה וארכאולוגיה באוניברסיטת גרודנו, הציג פרויקט בנושא "חקר היסטורי-ארכאולוגי של השואה בבלרוס". ד"ר פיבורצ'יק עמד בראש המחקר הארכאולוגי של המנהרה בנובוגורודק שדרכה ברחו אסירי הגטו בשנת 1943 אל מחנה המשפחות של האחים ביילסקי. במסגרת המחקר אותר מקום מחנה המשפחות בעיר נליבוקי וגם נעשו החפירות בשטח של גטו נובוגורודק. החוקרת הצעירה פאינה ריאצ'יקוב מאוניברסיטת לוצק הציגה את מחקרה המנתח את התעמולה האנטישמית בתקופת הכיבוש הנאצי בעיתוני מחוז ווהלין. הצגת המחקרים האלה שימשה בסיס מרתק לדיון על האפשרויות להמשך המחקר ולפרויקטים עם סטודנטים.

זאת ועוד, המשתתפים היו פעילים בכנס הבין-לאומי התשיעי להוראת השואה שהתקיים ביד ושם, ורבים ציינו כי כעת הם מרגישים שייכים לקבוצה גדולה של בוגרי התכניות החינוכיות של יד ושם ויש להם עמיתים שאתם הם יכולים לחלוק את הידע, את הניסיון ואת הלבטים בתחום הוראת השואה.

הסמינר למרצים התקיים בתמיכת ג'נסיס קבוצה פילנתרופית.

הכותבת היא רכזת תכניות חינוכיות בפרויקט ג'נסיס בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

פעילויות חינוכיות לעובדי שירות בתי הסוהר

יעל אסרף

ומנהלת בית הספר לסוהרים גונדר משנה דפנה נוי. שתי הנחות יסוד עומדות בבסיסה של התכנית: הראשונה היא שהשואה היא אירוע משמעותי בזהות האישית והקולקטיבית במדינת ישראל, והשנייה היא כי העיסוק בה מעלה סוגיות ערכיות ואנושיות התקפות בעבודת הסוהר. בצד סוגיות אלו השואה מעלה גם שיח על הקשר ההיסטורי והרעיוני בין השואה לבין תקומת העם היהודי במדינת ישראל. בהכשרה המשלחות של שירות בתי הסוהר גם מתכוננות למסע לפולין.

מכיוון ששירות בתי הסוהר רואה במפקד גם מחנך, בכל שלבי ההכשרה יש למפקדים חלק פעיל בהדרכה. בשנה הקרובה ייכתבו מערכים עבור המפקדים בקורסים שינהלו את השיח הערכי המתאים לארגון לפי שלב ההכשרה, יכינו את הפקודים להשתלמות ביד ושם ויעבדו את התכנים לאחר ההשתלמות ביד ושם. המפקדים-מחנכים ישמשו עמיתים להנחלת זיכרון השואה.

הכותבת היא רכזת כוחות הביטחון בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

■ לפני כשנתיים החל שירות בתי הסוהר לשלב בהכשרות בבית הספר לסוהרים "ניר" את לימודי השואה. אין פלא שמאז נראים סוהרים מהלכים במסדרונות בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה של יד ושם, מבקרים במוזאון לתולדות השואה, מסיירים באתר, בתערוכות שבמכלול המוזאון, ומתדיינים בחדר השאלות הגדולות. "בתי הסוהר הם מעין עולם בזעיר אנפין של החברה הישראלית, ולפיכך סגל הארגון מתמודד בתוך בתי הסוהר עם סוגיות ערכיות ומוסריות כגון כבוד האדם, גבולות הכוח, היחס לזר ולאחר, יחסי סוהר-אסיר ועוד", מסבירה אוסנת דדון, מנהלת מגמת כוחות הביטחון החדשה בבית הספר הבין-לאומי. "התמודדות ייחודית זו מזמנת שיח ערכי, חינוכי ופיקודי עמוק ומתמשך בכל שלבי ההכשרה בארגון".

לצורך זה פותחו ימי השתלמות ביד ושם ותכנית לימוד בבסיס הסוהרים עבור מפקדים שאינם קצינים, סוהרי קבע וחובה, קצינים, קורסי פיקוד ומטה ובכירים. זאת בשיתוף פעולה עם אגף ההדרכה בשירות בתי הסוהר, קצינת הסגל רב-כלאי שרון גוטמן-טפר

זוכרים דרך האמנות

ד"ר חוה ברוך

■ בשלוש השנים האחרונות מגמת אירופה בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה של יד ושם שותפה בפרויקט מיוחד במינו – אמנים צעירים מרומניה וממקדוניה יוצרים יצירות אמנות בנושא השואה. את הפרויקט – "עדים לשואה" – הגתה האמנית הישראלית שרה אייניק, והוא מעודד אמנים צעירים ללמוד על השואה כדי להעביר את משמעותיה לדורות הבאים באמצעים אמנותיים.

האמנים הצעירים משתתפים בסמינרים ברומניה ובמקדוניה ולומדים על השואה מפי היסטוריונים וניצולים וגם על הגישה החינוכית הייחודית של יד ושם. הסמינר האחרון, בחודש יולי 2014 בבושטן שברומניה, היה מפגש של אמנים בוגרים מישראל עם אמנים ממקדוניה ומרומניה. לאחר שהעמיקו את ידיעותיהם ההיסטוריות, יצרו המשתתפים ספרים אמנותיים מיוחדים בנושא השואה, והם יוצגו בארצותיהם בתערוכות לקראת ימי הזיכרון לקרבנות השואה שלהם (ב-11 במרץ במקדוניה וב-9 באוקטובר ברומניה).

"הטרגדיה של השואה בכוחה ללמד אותנו על שבריריותה של הרוח האנושית ועל הצורך בהבנה והרמוניה", אמר סרג'ן מיקיקי ממקדוניה שיצר סדרה של ציורים בצבעי פסטל לאחר שהשתתף בסמינר בן ארבעה ימים. "עדים לשואה" היה שיבה אל העבר שבו מניפולציות אבסורדיות יצרו שנאה וסבל, והן חוללו באנושות ריקבון בלתי נמנע".

■ האמנית אלכסנדרה פסקה מרומניה עם חלק מיצירתה "רכבת המוות"

הפן האנושי אינו ידוע באזור זה של אירופה מפני שעדיין נוטים לדבוק בו במספרים ובמידע היבש בלבד. האמנים הצעירים מתעניינים במיוחד במילה הכתובה שבמקורות ההיסטוריים כגון היומנים של אדם צ'רניאקוב, של משה פלינקר ושל אווה היימן ובמכתבים אחרונים שכתבו יהודים בימי הגירושים.

"לימוד העובדות ההיסטוריות ומפגשים עם הניצולים משנים את תפיסתך את השואה", אמר מלניה ברבולסקו מרומניה. "הקרבת לעולם לא יישכחו. אם נוכל לעזור, ולו במעט, דרך האמנות, שומה עלינו להיות מעורבים".

הכותבת היא ראש מדור מרכז אירופה וארצות הבלקן במגמת אירופה בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

מדי שנה בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה של יד ושם עורך מאות סמינרים וכינוסים בעשרות שפות ליותר מ-300,000 מחנכים, סטודנטים וחיילים בארץ ובעולם. הנה אחד מבוגרי בית הספר ומה שהשיג מאז השתתף בסמינר חינוכי ביד ושם:

ג'יימס מקמילן

טורקיה

ג'יימס יוסף מקינטוש

עמוק, והוא שמח לקבל משאבים פדגוגיים מיד ושם לשימוש בכיתתו. "הסמינר ביד ושם היה חיוני מפני שהוא הקנה כלים מדויקים ויעילים להוראת השואה, במיוחד עבור תלמידים בבתי ספר תיכוניים", אמר מקמילן. "המטרה הסופית שלי היא להעלות שאלות במוחם של התלמידים שלי, ואני יכול להצליח בכך אך ורק אם אני יודע אילו חומרים מעניינים אותם". על אף הלחימה בעזה והאמירות החרפות בעניין השואה של אישים בדרגים הפוליטיים הגבוהים ביותר

בפולין. לאורך כל השנה הכינו הוא ועמיתיו את התלמידים להתמודדות רגשית עם הביקור. "ככל הידוע לי, היינו בית הספר הטורקי הראשון שמלמד על השואה, וכן הראשון שביקר בשני האתרים שנעשו בהם מעשי טרור ורצח רבים כל כך", הסביר מקמילן. בסיום הלימודי תמכו קרנות מחוץ לטורקיה. בפולין הקבוצה גם סיירה בבתי כנסת, בבתי קברות יהודיים, בגטו היהודי של קרקוב ובמרכז היהודי באושוויץ. התלמידים למדו ממקור ראשון

בוגר יד ושם ג'יימס מקמילן

■ ג'יימס מקמילן הוא מורה בריטי לאנגלית שמלמד בטורקיה מאז שנת 2002. במסגרת עבודתו בבית הספר הפרטי אנקה בעיר אדאפזארי שבמחוז אנטוליה, ניהל מקמילן פרויקט מיוחד להוראת השואה לתלמידים

טורקים לאחר שעות הלימודים. בשל מיעוט המקורות בשפה הטורקית על חיי היהודים לפני המלחמה, הוחלט לקבל לפרויקט תלמידים בעלי רמה גבוהה באנגלית. בסופו של דבר בחרו מקמילן ועמיתיו תריסר תלמידים בני 15-18 מיותר מ-50 מועמדים שביקשו להשתתף בפרויקט.

"הייתה לי תחושת סיפוק עצומה כשלימדתי תלמידים טורקים על פרק חשוב וטרגי כל כך בהיסטוריה המודרנית", אמר מקמילן. "רק לעתים נדירות לומדים את השואה בבתי הספר בטורקיה, ובה בעת יש חוסר הבנה ומידע מוטעה רב בטורקיה על יהודים ואנטישמיות".

רק לעתים נדירות לומדים את השואה בבתי הספר בטורקיה, ובה בעת יש חוסר הבנה ומידע מוטעה רב בטורקיה על יהודים ואנטישמיות

נוסף על הרצאות בכיתה, מקמילן משתמש בסרטונים ובסיוור שטח כדי להציג לפני התלמידים היבטים שונים של השואה ושל חיי היהודים ערב המלחמה. התלמידים צפו בסרטונים **רשימת שינדלר והפנסנתן** וביקרו באתרים היסטוריים של הקהילה היהודית בטורקיה. בשנת הלימודים ביקרה הכיתה במוזאון היהודי של טורקיה ובבית הכנסת "נווה שלום" באיסטנבול, ובו התקיים דיון אינפורמטיבי עם הרב הראשי של טורקיה.

בשיאו של הפרויקט לקח מקמילן את הקבוצה לביקור היסטורי בקרקוב ובמוזאון אושוויץ-בירקנאו

■ תלמידיו של מקמילן בסיור באושוויץ-בירקנאו

בטורקיה, מקמילן נחוש להמשיך את הפרויקט גם בשנת הלימודים הזאת עם קבוצה חדשה של תלמידי תיכון אנקה באדאפזארי ואולי אף בשילוב בית ספר פרטי באיסטנבול. "הכרת החיים שהתקיימו לפני המלחמה חשובה כל כך כי היא מעניקה פנים, חיים ורקע לקרבנות. מה שהם חוו, הבחירות שנכפו עליהם ותגובותיהם האישיות והחברתיות הם חלק מהחוויה האנושית האוניברסלית. זוהי התשובה האולטימטיבית שלנו לגזענות ולדעות קדומות, ואני מחויב להעברת המסר הזה לתלמידי".

הכותב עובד במגמת אירופה בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

על ההיסטוריה של התקופה וגם על חיי היהודים בקרקוב כיום. לאחר ששבו לטורקיה, הם הציגו מצגת לפני התלמידים בבית ספרם ולפני תלמידי בית הספר אנקה באיסטנבול.

ביוני 2014 למד מקמילן בסמינר הראשון מסוגו לאקדמאים טורקים שערכו יד ושם ופרויקט אלאדין בתמיכת הברית הבין-לאומית לשימור זכר השואה (IHRA). מהסמינר שאב מקמילן השראה כדי להפיק תכנית לימוד מתאימה ומקיפה לקראת ביקור תלמידים טורקים באושוויץ ובאתרי שואה היסטוריים. מקמילן הושפע בעיקר מהרצאתה של שולמית אימבר, המנהלת הפדגוגית של בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה וראש קתדרת פרד הילמן לזכרו של יאנוש קורצ'אק, על הפילוסופיה החינוכית של יד ושם. הגישה המותאמת לפי גיל והצורך להתאים את התוכן לרקע התרבותי של התלמידים הותירו בו רושם

סרטוני אנימציה על השואה

אורי קלט

פריים מתוך הסרטון **ילדות בשואה** מאת אסף זינגר

"אין ספק שפוטנציאל השימוש החינוכי בסרטונים גדול מאוד", אומרת מאשה פולק-רוזנברג, מנהלת מגמת ההדרכה בבית הספר הבין-לאומי. "הפרויקט פותח כיווני חשיבה שונים ומהווה כלי עזר נוסף ועדכני לפעילויות החינוכיות של יד ושם".

הכותב הוא רכז תכנים לחטיבה העליונה בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

ויצירתית, וכמה מהן עתידות להשתלב בתערוכה החדשה של יד ושם על ילדים בשואה המתוכננת להיפתח בשנת 2015.

דוגמה לסיפור כזה היא סיפורו של דוד זלץ מברלין שהיווה השראה לסרטון שהפיק הסטודנט נועם לוקר. הסרטון – **ילדות בשואה** – מספר בצורה חזותית יוצאת מן הכלל את קורותיו של זלץ וכיצד ברח משורת האסירים בצעדת המוות והצליח להינצל מרודפיו. וכך נועם מתאר זאת בעבודתו: "בזכות תושייתו ואומץ לבו, וללא אף בן משפחה, שרד דוד בן ה-15 את השואה".

כל הסרטונים מבוססים על חומרים ממאגרי יד ושם, ובהם חפצים שנאספו במבצע הלאומי "לאסוף את השברים". השנה צוות אנף המוזאונים הכין וערך את מאגר החומרים והתמקד בנושא ילדים וילדות בתקופת השואה.

■ **מגמת ההדרכה בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה של יד ושם מפעילה זו השנה השלישית את הפרויקט "שברי זיכרונות" – סטודנטים מצטיינים במחלקה לעיצוב תקשורת חזותית במכון הטכנולוגי חולון (חוו) מפיקים סרטוני אנימציה קצרים המספרים את סיפור השואה.**

במסגרת הפרויקט מתקיים ביד ושם יום עיון – חוליה מרכזית בתהליך הלמידה של הסטודנטים. ביום העיון הסטודנטים לומדים על השואה ועל ייצוגה. אחרי הגשת העבודות מתקיים במכללת חולון יום חשיפה, ובו מוצגים לפני אנשי יד ושם, סגל ההוראה במחלקה לעיצוב ואורחים נוספים כמה סרטונים באיכות גרפית גבוהה שנעשו בעקבות סיפורים, עדויות ומכתבים של ילדים בתקופת השואה. העבודות מספרות את הסיפורים האנושיים בצורה מרגשת

קורס מדריכים לפולין

רינה קצובר פולק

משתתפים בקורס מדריכים לפולין בכניסה לשיבת חכמי לובלין

"מדובר בקורס שהוא טירונות מצד אחד ותואר אקדמי מצד אחר", סיכם העיתונאי יואב קרקובסקי שלמד בקורס עם עמיתו יאיר ויינבר. "חווית הקורס הייתה כרוכה בעבודה רבה עם עצמך – להבין מהי הדרכה – וגם בעבודה אין-סופית של צבירת ידע עצום בתחומים רבים ורחבים. העבודה שהחלה כאן בקורס רק בראשיתה".

הכותבת היא ראש מדור פולין במגמת ההדרכה בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

■ **בסוף חודש יולי הסתיים קורס להכשרת מדריכי משלחות בני נוער לפולין בשיתוף משרד החינוך. הקורס התקיים בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה ביד ושם, ובו עסקו המשתתפים בעולם תוכן מגוון שנגע בהיסטוריה, בגאוגרפיה ובתרבות של פולין ויהודיה, בשואה ובמשמעותה ובנושאי זהות וזיכרון. בקורס לימדו מיטב המרצים בתחום הן מהאקדמיה הן מיד ושם. המשתתפים מילאו מטלות הדרכה וכתבו מבחנים ועבודות, ושיאו היה סיור לימודי מאומץ בן שבועיים בפולין. השנה סיימו את הקורס 21 משתתפים, נשים וגברים בני גילים שונים מכל קצוות הקשת של החברה הישראלית.**

כלים חינוכיים למורים יהודים מהתפוצות

שרית הוך-מרקוביץ

השואה – נושאים שמטרידים מאוד את הציבור היהודי בצרפת בעיקר בשל האנטישמיות החריפה שמתגברת בצרפת. אחד המשתתפים הסביר: "הסמינר פתח לי אופקים חדשים, גם לנושאים מעניינים ועכשוויים – כמו האנטישמיות [...] אין לי ספק שיהיה לי קל יותר היום לענות על שאלות נוקבות של התלמידים".

לסמינר למחנכים מארצות הברית הגיעו 33 מורים בעקבות הפעילות של בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה בניו יורק, בפנסילוניה ובפלורידה. כמו עמיתיהם מאירופה, גם הם הביעו חשש לעסוק בנושא מורכב כל כך בעיקר עם תלמידים צעירים. לכן בסמינר הושם דגש בהקניית כלים למורים להוראת החומר לתלמידים בני גילים שונים. בתום הסמינר ציינו חלק מהמורים שהסמינר היווה עבורם נקודת מפנה בהוראת השואה וחולל שינוי משמעותי בחייהם.

הסמינר למחנכים יהודים מארצות הברית התקיים בתמיכתה הנדיבה של קרן אספר. הסמינרים למחנכים יהודים מצרפת התקיימו בתמיכת הנדיבה של קרן משפחת אדלסון וועידת התביעות.

הכותבת היא מנהלת המגמה להכשרת מורים בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

■ מחנכות יהודיות מארצות הברית: "הסמינר חולל שינוי משמעותי בחייהם".

לתהליך חשיבה עמוק [...] אפשרתם לנו להבין לעומק את התודעה האנושית".

בסמינר האחר למורים מצרפת למדו 20 מחנכים שכבר פעילים בתחום הוראת השואה. לכן הסמינר היה מעמיק יותר והתמקד בשינוי נושאים: האנטישמיות החדשה והשואה והחברה הישראלית והשואה. בצד ההרצאות והסדנאות בסמינר נפגשו המחנכים עם סגן מנהל בית ספר הרטמן הרב חנן צוקר. נושא המפגש היה האתגרים החינוכיים של מורים יהודים בצרפת וגם של מורים בארץ. נושא חשוב אחר היה האנטישמיות, הנאציזם והכחשת

■ **בחופשת הקיץ התקיימו ביד ושם שלושה סמינרים למחנכים יהודים – שניים למחנכים מצרפת ואחד למחנכים מארצות הברית – בנושא הוראת השואה. סמינרים אלו הם חלק מפעילות רחבה וגדולה יותר של בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה של יד ושם שבמסגרתה נוצר קשר עם גופים וארגונים יהודיים ועם מגוון גדול של בתי ספר יהודיים בחו"ל; המורים מגיעים לסמינר ביד ושם, מקבלים כלים ותכנים, חוזרים לארצם ושם מקיימים שיעורים ופרויקטים ייחודיים בתוך בתי הספר שלהם ובקהילותיהם.**

כ-15 מורות מרשת חב"ד בצרפת למדו בסמינר למורות דתיות על העולם היהודי לפני השואה, על התמודדות היהודים בשואה ועל החזרה לחיים בסוף המלחמה. הנושאים הוצגו באופן רב תחומי תוך הדגשת התפיסה הגילית והכרת מגוון החומרים החינוכיים שפותחו ביד ושם. לסמינר נוספו הרצאות וסדנאות שעניינן החוויה הדתית של היהודי המאמין בתקופת השואה. מרבית המורות אמרו שאכן יעשו שימוש בכלים ובחומרים שרכשו. בסיום הסמינר כתבה אחת המשתתפות: "נתת לנו במיוחד בתקופה המלחמה את הכוח ואת הסיבות להצטרף למשימה החינוכית של יד ושם. הובלתם אותנו

"אירוע רב חשיבות עבור קהילת החוקרים"

יפעת בכרך-רון

חפירות ארכאולוגיות חשפו את תאי הגזים בסוביבור

■ אזור תאי הגזים שנחשף בספטמבר 2014

■ בחודש ספטמבר 2014 נחשפו תאי הגזים במחנה ההשמדה סוביבור בזכות חפירות ארכאולוגיות של יורם חימי ושותפו הפולני וויצ'ך מזורק משנת 2007. בשנת 2013 הצטרף לפרויקט החפירות הארכאולוג ההולנדי איור שכונה. במסגרת החפירות לאורך השנים נמצאו אלפי פריטים אישיים: טבעות, תליונים, עגילים, תכשיטים, בקבוקי בושם, בקבוקי תרופות, כלי אוכל ועוד. בעת האחרונה גם התגלתה באר המים ששימשה את האסירים במחנה מספר 1 שבו התרחש המרד. בבאר נמצאו חפצים אישיים רבים של יהודים מכיוון שבעת חיסול המחנה סתמו אותה הגרמנים בפסולת מהמחנה.

"החשיפה של שרידי תאי הגזים במחנה סוביבור היא אירוע רב חשיבות עבור קהילת החוקרים בארץ ובעולם", מציינת מנהלת המכון הבין-לאומי לחקר השואה של יד ושם ד"ר יעל נידם-אוריבטו. "ממחנה

באוקטובר 1943 החליטו הגרמנים לפרק את המחנה, ולא היו בו עוד סימנים שיעידו על היותו מחנה השמדה

סוביבור לא נשאר תיעוד גרמני רב, ואין לנו עדויות של אסירים יהודים שעבדו באזור תאי הגזים, לכן כל גילוי מסוג זה מוסיף לנו מידע חשוב מאוד על תהליך הרצח". עוד הוסיפה ד"ר נידם-אוריבטו כי "גילוי המידות המדויקות יוכל לסייע בהערכה של קיבולת תאי הגזים, ומכאן נוכל להתקרב להערכות מדויקות יותר של מספר הנרצחים במחנה".

מחנה ההשמדה סוביבור קרוב לכפר ולתחנת הרכבת של סוביבור, בחלק המזרחי של מחוז לובלין בפולין. המחנה הוקם באפריל 1942 עם מחנות ההשמדה טרבלינקה ובלז'ץ במסגרת מבצע ריינהרד. בתקופת פעילותו של המחנה, אפריל 1942 עד אוקטובר 1943, נרצחו שם כ-250,000 יהודים. לאחר מרד האסירים במחנה, ב-14 באוקטובר 1943, החליטו הגרמנים לפרק את המחנה, ולא היו בו עוד סימנים שיעידו על היותו מחנה השמדה. כדי לקבל מידע מדויק על המחנה, השתמשו החוקרים עד כה בעיקר בעדויות ניצולים. עדויות אלו מספקות בדרך כלל מידע על חלק מן המחנה, ומשום כך שחזור המחנה במלואו לא היה אפשרי.

יורם חימי: "לאחר שמונה שנים של חפירות בסוביבור זה הישג גדול עבורי ועבור צוות החוקרים. סוף-סוף השגנו את מטרותנו – איתור תאי הגזים.

העובדה שהפריטים הללו נמצאו שם מאוד מרגשת כי הם שריד שנשאר לנו מהיהודים האלה שאין לנו שום זכר מהם

הופתענו מגודל המבנה וממצב השתמרות של הקירות של תאי הגזים. הרגע המרגש ביותר היה הרגע שבו מצאנו ליד תאי הגזים את טבעת הנישואין עם הכתובת בעברית 'הרי את מקודשת ליי' (ראו בשער הגיליון).

על הממצאים הארכאולוגיים בסוביבור כתבו יורם חימי וויצ'ך מזורק במאמרם "מחקר ארכאולוגי בסוביבור: חשיפת שרידי מחנה מוות נאצי" (יד ושם – קובץ מחקרים, מ"א:2, תשע"ד, עמ' 43-78). החשיפה של תאי הגזים היא "השיא של עבודת החפירות במחנה", אומר ד"ר דוד זילברקלנג, חוקר בכיר במכון הבין-לאומי לחקר השואה והעורך הראשי של יד ושם – קובץ מחקרים. על השאלה כיצד נותרו הפריטים הללו שלמים אחרי השמדת המחנה ב-1943 משיב ד"ר זילברקלנג: "ייתכן שהגרמנים לא ראו אותם. ייתכן גם שהיהודים שעבדו בסילוק הגופות הטמינו את הפריטים הללו באדמה בכוונה כדי שאחר כך מישהו

■ מדליה שנמצאה באזור תאי הגזים בסוביבור: כנראה היא נשלחה או הובאה מארץ ישראל לפני המלחמה.

ימצא אותם. העובדה שהפריטים הללו נמצאו שם מאוד מרגשת כי הם שריד שנשאר לנו מהיהודים האלה שאין לנו שום זכר מהם". עוד הוסיף ד"ר זילברקלנג כי חשיפת תאי הגזים בסוביבור היא דוגמה מצוינת כיצד שימוש בכלי מדעי אחר – ארכאולוגיה – יכול לקדם מחקר היסטורי בתחום השואה.

את החפירות באתר מחנה ההשמדה סוביבור מלווים המכון הבין-לאומי לחקר השואה של יד ושם, הקרן הגרמנית-פולנית והמוזיאון במידינג.

מסילות אל האבדון

סדנה בין-לאומית חוקרת את ההיבטים השונים של השילוחים

ד"ר יואל זיסנויין

פרופ' דן מכמן מדבר אל משתתפי הסדנה הבין-לאומית בנושא השילוחים.

■ גירוש היהודים מבתיהם היה אחד השלבים המרכזיים בדרך ל"מיוש" הפתרון הסופי". עם זאת עד לא מכבר הגירוש והשילוחים לא נחקרו לעומקם, ובספרות המחקר ראו בה תופעה משנית (אם כי הכרחית) בהשמדת העם היהודי. בשנת 2007 חנך יד ושם את הפרויקט המחקרי הרב שנתי "מסילות אל האבדון: מאגר המידע של השילוחים בתקופת השואה" שמטרתו לתעד את כלל השילוחים בתקופת כל היבטיהם, תוך התמקדות בכמה נושאים עיקריים: שחזור מסלולי השילוחים, מידע על האישים שהיו מעורבים בארגון התחבורה, המאפיינים החברתיים והכלכליים של המגורשים וזיכרונותיהם של יהודים ששרדו מהשילוחים.

"מסילות אל האבדון" נבדל ממחקרים אחרים בנושא השילוחים משום שהוא בוחן אותם בהקשר רחב יותר ורואה בהם תופעה חוצת ארצות ומדינות ולא תופעה מקומית של קהילה או מדינה מסוימת, מסבירה ד"ר יעל נידם-אורביטו, מנהלת המכון הבין-לאומי לחקר השואה ביד ושם. "המחקר מתבסס בראש ובראשונה על המשאבים הנרחבים של יד ושם, ובהם ארכיוני המסמכים והתצלומים, היכל השמות והספריות. מאגרים אלו משתלבים בתוך האתר ומקושרים ממנו. ממצאים חדשים מועלים מעת לעת לאתר ומוצגים בשלוש שפות: עברית, אנגלית וגרמנית. זהו פרויקט תשתיתי שנועד למטרות הנצחה וגם ישמש בסיס לפרויקטים מחקריים בעתיד".

כדי להרחיב את היריעה ולנתח היבטים שונים של תופעת השילוחים, ביולי 2014 הקדיש המכון הבין-לאומי לחקר שואה את סדנת המחקר הבין-לאומית שלו לנושא. מומחים מרחבי העולם השתתפו בסדנה והציגו את מחקרם על השילוחים שיצאו מיוון, מהונגריה, מהולנד, מגרמניה וממקדוניה. כמו כן היו הרצאות על הגירוש מאוסטריה, מצרפת, מבולגריה ומפולין. המרצים הציגו את ההיבטים הלוגיסטיים של השילוחים וסיפרו על ההשפעה שהיו לשילוחים על מאמצי המלחמה הגרמניים, על המעורבות הפעילה של חברות הרכבות המקומיות ומנהליהן בגירוש ועל שחזור מסלולי רכבות הגירוש. עוד נושאים שנדונו היו ייצוגם של השילוחים בספרות, תרומתם של מכתבים ועדויות של מגורשים ששרדו למחקר, מה ידעו היהודים על המטרה האמתית של השילוחים בזמן השילוחים עצמם ואמצעי ההנצחה בימינו. סדרה של מקרי מבחן ממדינות שונות כגון בולגריה, יוון והולנד שהוצגה בסדנה חזרה והדגישה את ההיקף הגאוגרפי הרחב של השואה.

אין רואים עוד בשילוחים שלב טכני בלבד שבו מיליוני יהודים הועברו ממקומות היישוב שלהם ברחבי היבשת אל הגטאות, אל מחנות העבודה ואל מחנות ההשמדה במזרח אירופה. האופן שבו תפסו המגורשים את מה שמתרחש סביבם חשוב באותה מידה, אם לא יותר.

המחקר החדש מראה כי לשילוחים היו השפעות לא רק ארגוניות, אלא גם חברתיות. כיום אין רואים עוד בשילוחים שלב טכני בלבד שבו מיליוני יהודים הועברו ממקומות היישוב שלהם ברחבי היבשת אל הגטאות, אל מחנות העבודה ואל מחנות ההשמדה במזרח אירופה. האופן שבו תפסו המגורשים את מה שמתרחש סביבם חשוב באותה מידה, אם לא יותר. "בסופו של דבר הגברים היו אומללים, והיה נדמה שהם משולחים אל מוות ודאי", דיווח דוד פיורוורקר, רב שביקר במחנה העבודה אגלטונס באוגוסט 1942. "אשתי ואני נשואים כבר 27 שנים, מעולם לא עזבנו זה את זה", סיפר אסיר אחר לרב מארק קלנברג במחנה המעצר ספטונדס באותו חודש. "כנראה לעולם לא אראה אותה שוב. אנא, שמור עליה".

"הישג חשוב נוסף של הסדנה היה שיתופי הפעולה שנוצרו בין החוקרים והאופן שבו מגמות שונות במחקר, לעתים באופן בלתי צפוי, משלימות זה את זה", אומרת נידם-אורביטו. "כך למשל בדיון שהתפתח לאחר שאחד מן המשתתפים הציג את התוואי המשוער של רכבות הגירוש ממקדוניה, התברר כי השם של אחת הנקודות לאורך המסלול היה מבוטא באופן שונה בשפות אחרות. המידע המשלים שהתקבל בהרצאה הוליד שחזור מדויק יותר של המסלול. מידע מסוג זה ואפיקים חיוניים אחרים במחקר שנדונו בסדנה מוכיחים עד כמה מפגשים מן הסוג הזה חיוניים להבנה מעמיקה יותר של תופעה מרכזית זו בתולדות השואה".

פרויקט השילוחים מתקיים במימנתם הנדיבה של ועידת התביעות, עיזבון יצחק ז'אק כהן (צרפת), ניצול שואה מסלונקי ו-SNCF – חברת הרכבות הלאומית של צרפת.

הכתוב הוא מנהל פרויקט השילוחים במכון הבין-לאומי לחקר השואה.

במרצים בסדנה היו ד"ר אלפרד גוטוואלד, מהמומחים הבולטים בעולם בחקר הגירוש אשר הקדיש שנים רבות לחקר ההיבטים הגרמניים והארגוניים של הנושא; וסוזן קיל, מנהלת המחלקה ההיסטורית של חברת הרכבות הגרמנית. ד"ר גוטוואלד הציג את מחקרו על יוליוס דורפמולר, שר התחבורה של הרייך השלישי שהיה מופקד ברמה המיניסטריאלית על חברת הרכבות הגרמנית. אף ששימש שר בכיר, דמותו של דורפמולר מעולם לא נחקרה ביסודיות. גוטוואלד ערך סקירה מרתקת על חייו של דורפמולר, על יחסיו עם המפלגה הנאצית ועל רמת הידע (המשוערת) שלו על מדיניות הרצח ההמוני של היהודים ברחבי אירופה. בהרצאתה סקרה קיל את פעולות ההנצחה השונות שחברת הרכבות הגרמנית הייתה מעורבת בהן בשנים האחרונות מתוך הכרה באחריותה ובמעורבותה של החברה (בתקופת השואה) בשילוחם של יהודים אל מותם.

"אל תאבדי תקווה"

ההקדשות שבספר חושפות את הלך הרוח של כמה מהאסירים - את תחושותיהם האישיות, את תקוותיהם ואת חששותיהם

לימור בר-אילן

■ "מי שמעולם לא אכל את לחמו במרחקים, מי שמעולם לא ישב על מיטתו בלילות מלאי יגון, הוא לא מכיר אתכם, כוחות שמימיים. לזכר הזמנים המשותפים במחנה 13. מאחך עמנואל".

הקדשה בספר הזיכרונות של פרידה גוטמן מאחיה עמנואל (מֶנֶק) גוטמן, 19 במרץ 1942, מחנה גרוס-סרנה

ספר הזיכרונות שהוכן עבור פרידה גוטמן במחנה גרוס-סרנה ליווה אותה גם כאשר נשלחה משם למחנה גרוס-מסלוויץ ואחר כך למחנה פרייבורג. עם שחרורה היה הספר למזכרת יקרה מאסירים יהודים שהיו אתה במחנות האלה, ובהם אחיה עמנואל. הספר עשוי מדפי נייר לא מעובד וכריכתו עשויה עץ ובדיל ומעוטרת במגן דוד ובכתובת, "RAB: Lager Gross Sarne 1942". האסירים הכינו את ספר הזיכרונות מחומרים שהם הצליחו להשיג במחנה וכתבו בו שירים, הקדשות, זיכרונות ודברי פרידה.

פרידה גוטמן נולדה בשנת 1916 בחוז'וב שבפולין, אחת מתשעת ילדיהם של אריה וקלרה גוטמן. במחנה גרוס-סרנה הכירה פרידה את בעלה לעתיד יצחק פורמבה. שניהם שרדו ונפגשו אחרי המלחמה בשטוטגרט שבגרמניה, שם נישאו בשנת 1946, ושם גם נולד בנם יעקב. כעבור שנתיים עלתה משפחת פורמבה לארץ ישראל. בארץ נולדה בתם אורה.

פרידה שמרה את ספר הזיכרונות כל השנים אולם לא הראתה אותו לאיש, גם לא לילדיה. רק כשהייתה בת יותר מ-80 הוציאה פרידה את ספר הזיכרונות מהארון שבו החביאה אותו ומסרה אותו למשמרת לנכדה בן. פרידה סיפרה לבן כי זהו ספר זיכרונות שיצרו עבורה אסירי המחנה בזמן השואה. לאחר מותה נשארו בני משפחת פורמבה עם שאלות רבות על תוכנו ומהותו של הספר, בין השאר משום שההקדשות ומילות הפרידה שבו נכתבו בארבע שפות שונות – גרמנית, פולנית, הולנדית ועברית.

הספר נדד ממקום למקום בתקופת השואה ואחריה ואוחסן בארון במשך עשרות שנים. על כן החלו להיווצר בדפי הספר כתמי התיישנות, וכמה מהדפים אף החלו להתפורר. בני המשפחה הבינו כי אם יישאר הספר בביתם, לא יאריך ימים.

בעקבות פרסום המבצע הלאומי "לאסוף את השברים" החליט יעקב פורמבה לפנות ליד ושם

■ המבצע "לאסוף את השברים" נמשך בהצלחה מרובה. עד כה יותר מ-6,600 אנשים תרמו ליד ושם כ-134,000 פריטים, ובהם 76,338 מסמכים, 52,888 תצלומים, 2,961 חפצים, 446 יצירות אמנות ו-173

■ הקדשות וציורים מספר הזיכרונות של פרידה גוטמן. למעלה מימין: כריכת הספר; למטה: פרידה גוטמן ויצחק פורמבה ביום חתונתם ומשמאלם עמנואל גוטמן, שטוטגרט, 1946. הצילום הודבק בצדה הפנימי של כריכת הספר.

ולנסות לברר מה תוכנו של הספר ואם בעזרתו יוכל לגלות פרטים על קורותיה של אמו בתקופת השואה. כשנתרם הספר ליד ושם ולאחר

תחקיר שנערך תוך שימוש במאגרי המידע הרבים הקיימים ביד ושם, התגלה מידע רב על הספר עצמו, על סיפורה האישי של פרידה ועל קורותיהם של יהודים רבים מאזור מגוריה בתקופת השואה. מתוך כ-30 האנשים שכתבו בספר הזיכרונות, 10 ניצולים נמצאו לאחר מסירת הספר ליד ושם. כותבים אחרים נספו, ושמותיהם מתועדים במאגר המרכזי של שמות קרבנות השואה.

ההקדשות שבספר חושפות את הלך הרוח של כמה מהאסירים שהיו כלואים בשלושת המחנות שאליהם נשלחה פרידה, את תחושותיהם האישיות, את תקוותיהם ואת חששותיהם כשחיו תחת משטר המחנות הנאצי. ההקדשות שכתבו כמה מהאסירים בספר הזיכרונות הן תיעוד כתוב אחרון של דבריהם. הקדשה אחת נכתבה ב-4 באפריל 1942: "לקפוץ אגרופים, לחשוך שיניים; ללכת תחת הרוח שמכה בפנים, לצעוד לצלילי שיר לכת כמו לוחמים אמתיים. זוהי דרכם הישרה של בודדים." "מקווה שתזכרי אותי", כתב דוד לירנס לפרידה ב-28 בספטמבר 1942. חיפוש במאגרי יד ושם גילה כי לירנס איש עסקים שחי באמסטרדם, גורש למחנות ורכושו החרם. שלושה חודשים וחצי לאחר שכתב את ההקדשה בספר הזיכרונות, נספה דוד במחנה ספיטקוביצה. בכותבים היה גם אחיה של פרידה, עמנואל גוטמן.

כשנתיים לאחר שכתב הקדשה לאחותו בגרוס-סרנה, כנראה ביום שבו הופרדו האח

והאחות שוב, הפעם במחנה פרייבורג, כתב עמנואל עוד הקדשה: "3.5, פרייבורג, ביום הפרידה הטרגית. אף שהמכה הקשה ניחתה שנית, הישארי תמיד שמחה. לאחר שלוש שנים שבהן היינו יחדיו, שב הגורל ומפריד בינינו. מי יתן ותזכי לפגוש שוב את אחיך. וכעת, פרידל יקרה, אל תאבדי תקווה. המשיכי לקוות שנישוב וניפגש. לעולם אל תשכחי את אחיך, כפי שאת נוצרת את זיכרון הורינו. התעודי, מֶנֶק, שחייב לך הרבה תודה ולעולם לא ישכח אותך".

תקוותיהם של האח והאחות התממשו, והם נפגשו בפולין לאחר השחרור. ב-1948 עלו פרידה ובעלה לארץ, ובעקבותיהם עלו גם אחותה ואחיה של פרידה, רות ועמנואל. כל המשפחה התיישבה בנס ציונה ושם בנתה את חייה מחדש.

ספר הזיכרונות של פרידה גוטמן מוצג בתערוכה "לאסוף את השברים" בניין הארכיונים ביד ושם.

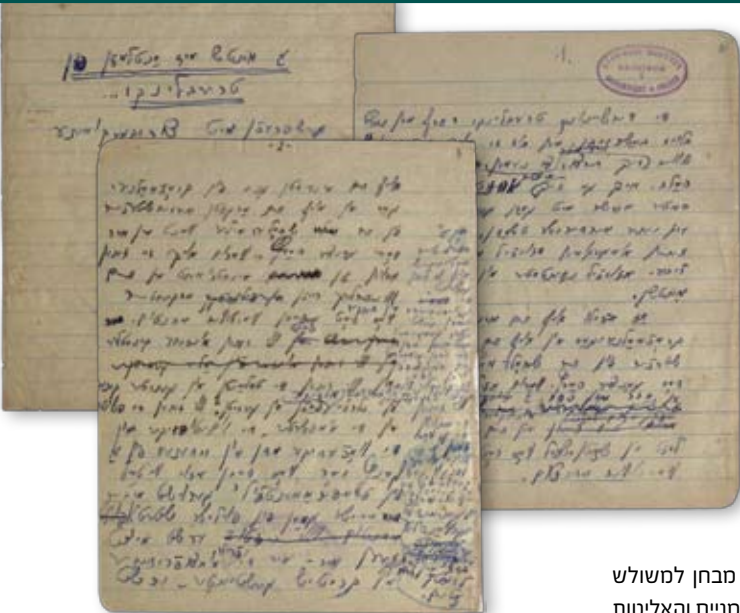
הכותבת עובדת במגמת התקשורת בבית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

בשיתוף תכנית המורשת הלאומית של משרד ראש הממשלה, המשרד לאזרחים ותיקים ומשרד החינוך. לקביעת פגישה למסירת פריטים אישיים מתקופת השואה: 02-6443888

"בכו בלוויה של עצמם"

אפיקים חדשים במחקר על ההתנהגות האנושית בתקופת השואה

ד"ר דוד זילברקלנג

■ עדויות מזמן המלחמה של יעקב קשפיצקי שנמלט מטרבלינקה

בעדותו החשובה והקריטית של קשפיצקי, והדיוק והתובנות שלה מקדמות את הדיון על עדותו של גרוינבסקי הרבה מעבר למחקרים שנעשו לפני כן. עדותו המלאה של קשפיצקי מנותחת כאן בפעם הראשונה, והמילים והשורות הרבות המחוקקות במקור, התיקונים והערות השוליים הופכים את הניתוח למאתגר עוד יותר. הניתוח השוואתי הרב שכבתי של פרייס של שתי העדויות מציג את הגישות היהודיות המנוגדות של שני העדים. עדותו של גרוינבסקי מתמקדת בחבריו הקברנים, בחמלה ובאבל, ואילו קשפיצקי מבטא את זעמו על הכניעה וחוסר האונים של היהודים בדרך למחנות ובמחנות; ההערות שלו מעוררות תובנות שהן לפעמים קשות ותמיד כואבות.

קשפיצקי גורש מורשה לטרבלינקה ב-25 באוגוסט 1942 ונמלט מהמחנה ב-13 בספטמבר. עדותו, בידיש, נרשמה בידי רחל אורבך עבור ארכיון "עונג שבת" מ-28 בדצמבר עד 7 במרץ 1943. אורבך הצליחה להימלט אחר כך מהגטו לצד הארי ושרדה, ואילו קשפיצקי נשאר בגטו ונפל במרד גטו ורשה ב-22 באפריל 1943.

עדותו של קשפיצקי מובילה אותנו צעד אחר צעד בשבילים המפותלים של תודעתם של המגורשים, מחוסר הבהירות שחשו לאחר שנחטפו ועד הזוועה הבלתי מרוסנת ששררה במחנה שהגיעו אליו. הוא מלגלג על מי שנאחזו בשאריות התקווה שהתבססו על השקרים שהפיצו הגרמנים ומזלזל בהם. אבחנותיו לעתים קרובות שזורות בעוקצנות מריה, למשל כשהוא מתאר נאום של איש אס-אס

הוא המאמר הראשון המנתח לעומק את האירוע הזה ובודק את תפקידם של השחקנים הראשיים – הגרמנים והיוונים – בהריסת בית הקברות, בהקצאתם מחדש של הקרקעות ובשימוש במצבות לבנייה. בעלי תפקידים יוונים מקומיים ואזורים, ובהם אנשי כנסייה, היו שותפים במישרין לחילול ולהרס של בית הקברות, וגם עשרות שנים אחר כך הצהירו אנשי כנסייה כי אין פסול בשימוש במצבות יהודיות לבנייה. חלקם של אנשים אלו בהרס בית העלמין בזמן המלחמה ואחריה מעלה שאלות מורכבות רבות. שאלת האל משתמש גם בסיפור החורבן של

בית הקברות היהודי בסלונקי כמקרה מבחן למשולש היחסים בין היהודים, כוחות הכיבוש הגרמניים והאליטות המקומיות ערב הגירוש למחנות ההשמדה. הן בעניין הרס בית הקברות הן בעניין השילוחים למחנות ההשמדה שהרס בית הקברות בישר עליהם היה ליוונים חופש פעולה, ואיש לא כפה עליהם לנהוג כפי שנהגו. שאלת האל נעזר במסמכים חדשים ממגוון רחב של מקורות בצד מקורות מוכרים וידועים כדי להוכיח כי לא זו בלבד שהמנהיגים המקומיים לא מחו על ההרס, אלא שהם רצו בו ונרתמו במהרה לפעולה. הם יזמו את הרס בית העלמין והרוויחו ממנו, ולאחר מכן, בעת השילוחים למחנות ההשמדה, הם עצמו עין והתעלמו מגורלם של שכניהם היהודים. המאמר מלווה בתמונות מרשיעות המתעדות את תהליך חילול בית העלמין ומלמד על יחסם של המקומיים למעשה גם שנים רבות לאחר השואה.

ד"ר לאה פרייס, חוקרת ותיקה במכון הבין-לאומי לחקר השואה של יד ושם, מנתחת שני מסמכים מדהימים – עדויות מזמן המלחמה של יקוב גרוינבסקי שנמלט ממחנה ההשמדה חלמנו ושל יעקב קשפיצקי שנמלט ממחנה ההשמדה טרבלינקה, כפי שתועדו בארכיון המחתרתי "עונג שבת" בגטו ורשה ב-1942. גרוינבסקי היה הראשון שדיווח על חלמנו, ואילו עדותו של קשפיצקי, אף שלא הייתה הראשונה שהגיעה אל הגטו, היא ללא ספק העדות המקיפה והמפורטת ביותר על טרבלינקה (323 עמודים בכתב יד). מה שפורסם מעדותו של קשפיצקי עד היום היה חלק קטן בלבד מהמסמך המלא, וכפי שפרייס מראה, החסיר מידע רב על קשפיצקי ועל דבריו על המחנה ועל היהודים. מאמרה של פרייס הוא הדיון המעמיק ביותר עד כה

■ יש שחוקרים מגלים חומר חדש השופך אור חדש על אירועים היסטוריים, ויש שחוקרים בוחנים מסמכים שהיו נגישים זה זמן רב אך מסיבה כלשהי טרם נבדקו. דוגמה לכך היא ספרו של יאן תומש גרוס שכנים שראה אור בפעם הראשונה בשנת 2000 בפולנית (באנגלית ובעברית

ב-2001), אחד המחקרים החשובים ביותר ב-30 השנים האחרונות של השואה בפולין. המקור העיקרי שהספר התבסס עליו היה עדות של ניצול שואה שהייתה נגישה בארכיונים מ-1945. אמנם תמצית של העדות פורסמה כבר פעמיים בשנות ה-80 של המאה ה-20, אבל היה צורך בנייתו הנוקב של גרוס ובכתיבתו המושחזת כדי להבהיר לנו את המשמעות החשובה של רצח היהודים בידוונבה בידי שכניהם הפולניים. הספר פתח את הדלת לענף חדש וחשוב במחקר – היחסים בין יהודים לפולנים בתקופת המלחמה.

בגיליון האחרון של יד ושם – קובץ מחקרים (מ"ב:1, תשע"ד) מובאים שני מאמרים פורצי דרך מהסוג הזה: "חילול המתים: חיטולו של בית העלמין היהודי בסלונקי לנוכח מקורות חדשים" מאת לאון שאלתיאל ו"הודים מן העולם הבא: עדויות ראשונות של הבורחים מחלמנו ומטרבלינקה, גטו ורשה, 1942-1943" מאת לאה פרייס. הבסיס לכתיבת שני המאמרים הוא תיעוד שכבר היה מוכר לחוקרים: בית העלמין היהודי העתיק בסלונקי ביוון שנהרס בתקופת הכיבוש הנאצי והעדויות הראשונות מפי אנשים שנמלטו ממחנות ההשמדה חלמנו וטרבלינקה – יקוב גרוינבסקי (של'ק) ויעקב קשפיצקי. אפילו בשמותיהם של הבורחים, אשר לא שרדו מהשואה, יש מידע חדש: ככל הידוע, גרוינבסקי היה שם כיסוי לשל'ק (שלמה) ששם משפחתו אינו ידוע (פינר, יונר או ביילר), ושמו הפרטי של קשפיצקי לא היה אברהם, כפי שנכתב במרבית הפרסומים, אלא יעקב.

מה גילו שאלתיאל ופרייס, ואיזה אור חדש שפכו נתגליתיהם על השואה?

שאלתיאל, דוקטורנט באוניברסיטה של מקדוניה בסלונקי, מספר את הסיפור של הריסת בית העלמין היהודי העתיק בעיר שהחלה בדצמבר 1942, הואצה והושלמה על ידי עיריית העיר המשוחררת לאחר תום המלחמה. יותר מחצי מיליון קברים נעקרו. מצבות שימשו חומרי בנייה עד העת האחרונה, ואוניברסיטת אריסטו נבנתה על חורבותיו של בית העלמין. המאמר של שאלתיאל

הכינור מברלין

שרה שור

בעלי תפקידים יוונים מקומיים ואזוריים, ובהם אנשי כנסייה, היו שותפים במישרין לחילול ולהרס של בית הקברות

לפעילים קומוניסטים ונשלח לעבודות כפייה בבית דפוס נאצי במחנה. עם פינוי מחנה אושוויץ-בירקנאו ב-18 בינואר 1945 פונה הנס עם אסירי המחנה וצעד בצעדת מוות עד מחנה מאוטהאוזן, ומשם נשלח למחנות מלק ואבנזי. הנס שרד, אולם גורלם של רבים מבני המשפחה לא שפר עליהם. אשתו רות גורשה למחנות ונרצחה, ועוד נרצחו האח תיאו, אשתו ובתם, האב מנהיים והאחות רוזה.

כשחזר הנס מהמחנות לברלין, הוא

■ הכינור בן 300 השנים ששרד בשואה

קיבל לידיו את הכינור שהוחבא אצל אחיו במהלך המלחמה. הוא התחנך בשנית והתיישב בעיר ויימר. לבני הזוג נולדה בת, והיא נקראה בשם רות. במשך 40 שנה שמר הנס על הכינור מתחת למיטה בביתו. לאחר מותו בשנת 1992 ירשה רות את הכינור ושמרה עליו. רות ראתה בכינור סמל וזכר לסבל שידע אביה בתקופת השואה וגם אמצעי להנצחת בני המשפחה שנספו ולהנצחת בעליו המקוריים של הכינור. בעיניה היה יד ושם המקום היחידי הראוי להפקדת הכינור. מבדיקת הכינור לאחר קבלתו באוסף החפצים נמצא כי בכתובת שבתוך הכינור מצוינת השנה 1715. תחקיר ראשוני שנעשה במחלקת החפצים גילה כי תיאו גורש ב-15 באוגוסט 1942 לריגה, שם נרצח. ככל הנראה גם בעליו של הכינור גורש באחד הטרכנספורטים של אוגוסט 1942, אך זהותו אינה ידועה. בקרוב יועבר הכינור לבדיקה אצל מומחה כינורות ולבדיקת ההיסטוריה של בעליהם, וייתכן שבדיקה זו תוסיף רמזים על זהותו האפשרית של בעליו ועל בית המלאכה של יוצריו.

כינור זה מצטרף לקבוצת כינורות השמורים באוסף החפצים והמספרים את סיפורם של כנרים יהודים רבים שפעלו באירופה לפני המלחמה. יש שניצלו בזכות גינתם, אך רובם נרצחו וכינורותיהם נשדדו ואבדו.

הכתבת היא אחראית אוסף במחלקת החפצים באגף המוזאונים.

■ בעת האחרונה התקבל באוסף החפצים של יד ושם כינור עתיק שהיה שייך ליהודי אנונימי שגורש מבית האבות היהודי בברלין. בית האבות ברחוב גרוסה המבורגר שימש בימי המלחמה מקום ריכוז ליהודים לפני גירושם למזרח.

בקיץ 1942 שימש יהודי בן 40, תיאו שמו (שם המשפחה שמור ביד ושם), שרת בבית האבות. ימים מספר לפני שגורש תיאו לריגה, ניגש אליו יהודי מבוגר ואמר לו: "מחר מגרשים אותי, וברצוני למסור לך את הדבר היקר ביותר שיש ברשותי. אתה עדיין צעיר, כך שבטח תשרוד מהתופת. הכינור שייך למשפחתי. כולם גורשו, רק אני נשארתי".

לפני שגורש בעצמו, הספיק תיאו למסור את הכינור לאחד מאחיו שזכה להגנה מגירוש בזכות אשתו הלא יהודייה.

האח הצעיר של תיאו, הנס, סדר אותיות דפוס במקצועו, היה פעיל בתנועה קומוניסטית. נוסף

רות ראתה בכינור סמל וזכר לסבל שידע אביה בתקופת השואה וגם אמצעי להנצחת בני המשפחה שנספו ולהנצחת בעליו המקוריים של הכינור

על מעורבותו בעולם התאטרון, עסק הנס בהפצת דברי דפוס קומוניסטיים. עם עליית הנאצים לשלטון בינואר 1933 נעשתה פשיטה על בית המשפחה בחיפוש אחר דברי דפוס אסורים, אך הנס הצליח להתחמק ממעצר במשך תקופה ארוכה. בשנת 1936 נשא הנס לאישה את רות, פעילה אף היא בתנועה הקומוניסטית.

בפברואר 1943 נתפס הנס וגורש לאושוויץ-בירקנאו, שם היה אסיר מספר 103926. במהרה חבר

המבטיח ליהודים שזה עתה הגיעו למחנה שהם יעבדו בו במקצועות שלהם. "מקצת האנשים החלו להרעי לגרמני. רוב היהודים שהקשיבו למתק שפתיו פשוט נרגעו והחלו להאמין שהם אכן נמצאים במחנה עבודה [...] ואנשים הסתדרו במקומותיהם, כמו ילדים בכיתה".

עם זאת קשפיצקי מביע גם קורטוב של אהדה לילדים ולנשים בטרבלינקה. סיפורו של ילד אחד זעזע אותו במיוחד: "ילד בן שמונה עמד והתחנן להיפרד מאביו שהגיע איתו. הוא סירב להתפשט עד שייפרד מאביו שעמד בצד האחר של הדלת. הוא לא יכול היה להגיע אליו, האב עמד תחת משמר אחד, ובנו תחת משמר אחר. אבל קרה לו נס. קורפורל אוקראיני שניצב בצריף זז קמעה. הוא הבין את המילים הפולניות ומילא את משאלתו של הילד, הוציא אותו החוצה והביאו אל אביו. האב הרים אותו על ידיו, נשק לחייו הרכות והוריד אותו ארצה. רגוע חזר הפושע הקטן לצריף ופשט את בגדיו בעצמו. משאלתו האחרונה התמלאה".

■ בית העלמין היהודי העתיק שנהרס בסלונקי

"לא יכולתי לשקוע במחשבות רבות, גם לא היה לי זמן וראש. אסור היה לי לקחת ללב. משהו בתוכי הזהיר אותי כל הזמן: שמור על עצביך, שלא תישבר", הסביר קשפיצקי. הוא גם סיפר כיצד הנשים המבוגרות התמודדו עם גורלן. "מקצתן חיפשו ניחומים אצל האל והתכוננו למות כששמעו נישא על שפתיהן; מקצתן ביקשו בתפילה שיתרחש נס, הצלה; אחרות התייאשו [...] בכי הנשים הזכיר בכי ששומעים בלוויות. כאן בכו אנשים בלוויה של עצמם".

יחסם של יוונים כלפי שכניהם היהודים כפי שהשתקפו בהריסת בית העלמין היהודי בסלונקי ותובנותיו של קשפיצקי מצפייה במראות קורעי הלב בטרבלינקה מטרידים מאוד ומעלים בנו שאלות רבות. יש לקוות שמאמרים אלו יעודדו מחקר חדש סביב תובנות חשובות אלו באשר להתנהגות האנושית לנוכח השואה.

הכותב הוא העורך הראשי של יד ושם – קובץ מחקרים וחוקר בכיר במכון הבין-לאומי לחקר השואה.

חדשות מהמכון הבין-לאומי לחקר השואה

סדנה לסטודנטים מאוניברסיטת חיפה

■ ב-21 ביולי 2014 ערך המכון הבין-לאומי לחקר השואה סדנה בת יום אחד לסטודנטים לתואר שני מהתכנית הבין-לאומית לחקר השואה על שם משפחת וייס-לבנת. הסדנה נעשתה במסגרת קורס מיוחד בנושא השואה בברית המועצות לשעבר שחוקרים מיד ושם מלמדים באוניברסיטת חיפה. חוקרים מיד ושם וממוסדות אחרים הוזמנו להשתתף בסדנה.

בסדנה הרצה פרופ' ג'ון פול חימקה מאוניברסיטת אלברטה בקנדה על "הלך רוח מסוכן: הגותם של לאומנים אוקראינים ערב השואה". בהמשך היום כינס פרופ' חימקה מושב מתודולוגי מיוחד על ניתוח מסמכים בכותרת "שני מסמכים במחלוקת סביב נושא השואה בלבוב: האוטוביוגרפיה של ירוסלב סטצקו וספרם של הלאומנים האוקראינים ספר העובדות". ד"ר יצחק ארד, לשעבר יושב ראש הנהלת יד ושם, הציג את "הסיפור האישי דרך עיניו של החוקר" ושטח את הבעיות שהוא מתמודד אתן בכתיבתו על השואה, הן כניצול וכפרטיזן לשעבר הן כהיסטוריון.

הקורס באוניברסיטת חיפה מתקיים בתמיכתה הנדיבה של ג'ניס קבוצה פילנתרופית.

ביקורו של עמית מחקר: פרופ' עומר ברטוב

■ בקיץ הזמינו יד ושם ואוניברסיטת תל אביב את פרופ' עומר ברטוב, זוכה פרס ג'ון בירקלונד להיסטוריה אירופית ופרופסור להיסטוריה ולימודי גרמניה באוניברסיטת בראון בארצות הברית, לערוך את מחקרו בישראל. בזמן שהותו ביד ושם נשא פרופ' ברטוב כמה הרצאות, ובהן הרצאה מיוחדת לעובדי בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה. בהרצאה "רצח עם והשואה: על מה נסב הוויכוח?" הסביר פרופ' ברטוב כי חקר השואה אינו בא על חשבון מחקר על רצח עם כפי שטוענים חוקרים בני זמננו וכי ההפך הוא הנכון. יתר על כן, שומה על החוקרים לשמור על הישרה האקדמית שלהם כאשר הם מפרשים ומשווים בין פרשות שונות בהיסטוריה ולהימנע מהשוואות שאינן הולמות ומשבוססות על אידאולוגיה פוליטית. בדבריו הסיכם אמר ברטוב כי על החוקרים של רציחות עם להקשיב יותר לקולותיהם של הקרבנות והניצולים.

פרופ' ברטוב נשא הרצאה גם בפורום חוקרים במכון הבין-לאומי בכותרת "הבנת רציחות עם מקומיות: עיר גליציאנית בזמן השואה". במצגת שליוותה את ההרצאה הוצגו תולדותיה של העיר הרב שכבתית והרב תרבותית בוצ'אץ' שבפולין בתקופת השואה – נושא שהוא מתעמק בו במחקרו בימים אלו.

פרופ' צבי בכרך ז"ל

■ בסוף חודש יולי 2014 הלך לעולמו פרופ' צבי בכרך, ניצול אושוויץ, איש אשכולות וחוקר דגול. פרופ' בכרך לימד היסטוריה אירופית, ובמיוחד את תולדות גרמניה במחלקה להיסטוריה כללית באוניברסיטת בר אילן. לאחר פרישתו מההוראה ב-1996 עבד במשך כמה שנים גם במכון הבין-לאומי לחקר השואה של יד ושם. פרופ' בכרך ערך ספרים, ובהם הספר המרגש והחשוב "אלה דבריי האחרונים": מכתבים אחרונים מן השואה (יד ושם, 2002). הספר תורגם לשפות רבות.

בעצרת הפתיחה הממלכתית לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה ב-2006 נשא פרופ' בכרך את דבר הניצולים: "צלם האדם – זהו רצונו לחיות – חמק במאבקו מצל המוות. הרצון לחיות – אין הוא גבורה."

זהו רצון אנושי פשוטו למשמעו [...] אך היכולת לחיות תלויה בתקווה. כשאין כזאת – גם אין חיים [...] זכרם של יקירינו דוחף אותנו יומם וליל. בשמם ועל שמם הקמנו דורות חדשים שמעידים שבזרע העולם יצר את האדם על דורתיו לנצח". יהי זכרו ברוך.

סדנאות הקיץ על שם שאול קגן מבססות קשרי עבודה בין חוקרים

■ בקיץ אירח המכון הבין-לאומי לחקר השואה את הסדנה השנתית, בת חמשת הימים, של תכנית הלימודים המתקדמים בתחום השואה על שם שאול קגן של ועידת התביעות. עמית התכנית כותבים עבודות דוקטורט ופוסט-דוקטורט בתחומים אקדמיים כגון היסטוריה, סוציולוגיה, מדע המדינה ולימודי יהדות ומגיעים מארצות שונות – הונגריה, אוקראינה, צ'כיה, הולנד, ישראל, קנדה, ארצות הברית ועוד.

החוקרים הציגו את ממצאיהם בנושאים שונים, ובהם דפוסי בריחה של יהודים בבוהמיה ובמורביה, סיפור ההישרדות של יהודים שהצילו קרן הפליטים הפולנית והקינדרטרנספורט ותגובות של אוכלוסיות מקומיות ושל ממשלות לנאציזם ולהפיכת היהודים לקרבנות באזורים שטרם נחקרו בהונגריה, באוקראינה, ברוסיה ובארצות השפלה. כמו כן הוצגו ונדונו כתבים מקוריים של סופרים ביידיש. עמיתי תכנית קגן קיבלו הזדמנות מיוחדת להרחיב את הפרספקטיבה של נושאי מחקרם, וכן של חקר ההיסטוריוגרפיה של השואה, באמצעות המשוב והדיון החשוב בהנחיית החוקרים הבולטים והחשובים בעולם בתחום חקר תולדות השואה. התרומה שקיבלו מחבריהם וממרצים לא רק העשירה את החוויה האקדמית שלהם אלא גם אפשרה להם להרחיב מאוד את מחקרם והאיצה את קצב כתיבת עבודות הדוקטורט של המציגים בסדנה. קשרי העבודה שנקמו בסדנאות נתנו לעמיתים גישה למחקרים והזדמנויות הוראה נוספות. פרופ' דן כממן, ראש המכון הבין-לאומי לחקר השואה והמופקד על

ובארצות השפלה. כמו כן הוצגו ונדונו כתבים מקוריים של סופרים ביידיש. עמיתי תכנית קגן קיבלו הזדמנות מיוחדת להרחיב את הפרספקטיבה של נושאי מחקרם, וכן של חקר ההיסטוריוגרפיה של השואה, באמצעות המשוב והדיון החשוב בהנחיית החוקרים הבולטים והחשובים בעולם בתחום חקר תולדות השואה. התרומה שקיבלו מחבריהם וממרצים לא רק העשירה את החוויה האקדמית שלהם אלא גם אפשרה להם להרחיב מאוד את מחקרם והאיצה את קצב כתיבת עבודות הדוקטורט של המציגים בסדנה. קשרי העבודה שנקמו בסדנאות נתנו לעמיתים גישה למחקרים והזדמנויות הוראה נוספות. פרופ' דן כממן, ראש המכון הבין-לאומי לחקר השואה והמופקד על

הקתדרה לחקר השואה על שם ג'ון ניימן, הציג את אחד הנושאים העכשוויים במחקר: פרשנות מסולפת הנגזרת מהשוואת השואה לרציחות עם אחרות.

הקונצרט "משיב הרוח":

אבני הבקעה התעוררו לחיים

■ בבקעת הקהילות, בין אבנים גדולות שחרוטים בהן שמותיהן של אלפי קהילות ישראל שחרבו או נפגעו בשואה, התנגנה בערב של קיץ ירושלמי מוזיקת נשמה יהודית והפיחה רוח יצירה וחיים בבקעה. מאות ניצולי שואה ובני משפחותיהם מילאו את רחבת בקעת הקהילות המוארת. מיצגי מולטימדיה מן ההווה היהודית ומהעולם היהודי שהיה וחרב ליוון את הקונצרט והעצימו את ההתרגשות ואת האווירה

המיוחדת של הערב. יצירות רבות נוגנו, ובהן ניגונים אהובים שליוו את העם היהודי לאורך הדורות, בימי אבל ובימי חג.

את היצירות ניגנו כ-60 נגנים, כליזמרים ותיקים וצעירים מישראל ומרחבי העולם – ארצות הברית, יפן, אוסטרליה, קולומביה, גרמניה ואיטליה – ותלמידי הסמינר הבין-לאומי "קלרנית וכלי זמר ירושלים" בניוהול המוזיקלי של מחיה מוזיקת הכליזמרים בארץ ובעולם המאסטרו גיורא פיידמן. השנה הצטרף לקונצרט בקטעי שירה ותפילה החזן הראשי לצה"ל סא"ל שי אברמסון. היה מרטיט לב לחזות בבקעת האבנים המתעוררת לחיים, ולו לערב אחד, לצלילי הקלרנית והסקסופון כשהקהל מלווה את הניגונים בשירה.

■ הקונצרט התקיים ב-31 באוגוסט בתמיכתם של משרד החינוך, עמותת כליזמרים – כיתת אמן ירושלים, עיריית ירושלים, קרן דוד פרידמן בע"מ ומרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל.

עוד אירועים ביד ושם

1 ביולי ■ עצרת של ארגון יד זיכרון ליהדות רומניה וארגון א.מ.י.ר.

3 באוגוסט ■ עצרת ואזכרה של ארגון דמביצה

8 בספטמבר ■ עצרת ואזכרה של ארגון יוצאי זדונסקה וולה והסביבה

8 בספטמבר ■ עצרת ואזכרה של יוצאי קהילות ווהלין

21 בספטמבר ■ עצרת ואזכרה של איגוד יוצאי ליטא בישראל ואיגוד יוצאי וילנה והסביבה

הכתבת היא עוזרת הפקה במחלקת אירועים באגף הנצחה והסברה.

עפיונים לקורצ'אק והילדים

■ הם פסעו לעבר כיכר יאנוש קורצ'אק נרגשים, שלושתם ניצולי שואה שהיו חניכים בבית היתומים של קורצ'אק – יצחק סקלקה, יצחק בלפר ושלמה נדל. גם השנה נפגשו השלושה ביד ושם ב-7 באוגוסט עם כ-100 חניכים של תנועת המחנות העולים כדי לציין 72 שנים לרציחתם של יאנוש קורצ'אק, שותפתו לעבודה החינוכית סטפניה וילצ'ינסקי וכ-200 ילדים שהיו בבית היתומים.

יאנוש קורצ'אק נולד בשם הנריק גולדשמיט – רופא, סופר ופילוסוף, אך בראש ובראשונה פדגוג ומחנך שכתב

■ שלמה נדל, יצחק סקלקה ויצחק בלפר מניחים זר למרגלות פסלו של בוריס סקציאר לזכר יאנוש קורצ'אק והילדים.

■ חניכים של תנועת המחנות העולים בהפרכת עפיונים לזכר יאנוש קורצ'אק, סטפניה וילצ'ינסקי ו-200 הילדים שנרצחו בטרבלינקה

יותר מ-20 ספרים, בעיקר ספרי ילדים וחינוך. כמה מהם – דוגמת **המלך מתיא הראשון** – היו לקלסיקה. משנת 1912 ניהל קורצ'אק את בית היתומים היהודי שברחוב קרוכמלנה שבוורשה. בשנת 1940 הועבר בית היתומים לגטו, וביום רביעי 5 באוגוסט 1942 נשלחו כל באי בית היתומים אל מותם במחנה ההשמדה טרבלינקה. באחת נגדעו חייהם של מאות יתומים ושל מחנך נערץ אחד, מחנך והוגה פילוסופי שמורשתו הפדגוגית, החברתית וההומנית ממשיכה ללוות אותנו גם היום. בספרו **סיפורי קייטנות** דרש קורצ'אק: "חובה על כל ילד וילד שיהיה לו עפיון". ברוח דרישתו זו חתמו המשתתפים את האירוע המרגש ביד ושם בהפרכת עפיונים שהיו בעיני קורצ'אק מטפורה צבעונית למעשה החינוכי. עוד השתתפו באירוע מנהלת אגף הנצחה והסברה עינבל קויתי בן דב, יושבת ראש האגודה הבין-לאומית על שם יאנוש קורצ'אק בתיה גלעד, יושבת ראש המכון החינוכי הישראלי על שם יאנוש קורצ'אק דליה טאובר, ד"ר אבי צור ונציגי שגרירות פולין בישראל יאצק אולייניק.

"הסיפור שלא סופר": מדריך מקוון חדש עם נתונים מדויקים של אתרי הרצח

ד"ר לאה פרייס

■ לא מכבר עלה לאתר יד ושם מדריך מקוצר שמסכם את כל הנתונים שנאספו בפרויקט המחקר המקוון (בשפה האנגלית) "הסיפור שלא סופר": אתרי רצח של יהודים בשטחים הכבושים של ברית המועצות לשעבר ובשטחים המסופחים". המדריך מציג תמונה מדויקת ככל האפשר של היקף אתרי הרצח של היהודים בברית המועצות לשעבר בגבולות 1941. המדריך נועד לספק מידע תמציתי על מקומות הרצח, על התאריכים של אירועי הרצח, על היישובים של הקרבנות ומספר הקרבנות, על זהות הרוצחים ועל שיטות הרצח.

במדריך המקוון 2,571 אתרי רצח: 301 ברוסיה (לרבות חצי האי קרים), 195 בלטוויה, 243 בליטא,

1,170 באוקראינה, 662 בבלרוס ועוד. באתרי רצח גדולים (למשל בפונר או בעיר פיבניה שבליטא) נמצאים לעתים עשרות קברי אחים ברדיוס של קילומטר בערך, והם נספרים כאתר רצח אחד. המידע במדריך נאסף מן המסמכים הסובייטיים שגנוזים בארכיוני יד ושם (מהוועדה המיוחדת לחקר פשעי הנאצים בברית המועצות – צ'ה-גה-קה, הוועד היהודי האנטי-פשיסטי ועוד) ומפרויקטים דומים שנעשו בליטא ובלטוויה. מידע נוסף אספו אנשי שטח שפועלים מטעם יד ושם באוקראינה ובבלרוס.

פרויקט המחקר המקוון "הסיפור שלא סופר" מתקיים בתמיכתם הנדיבה של יושב ראש הקרן היהודית האירופית ד"ר משה קנטור וועידת התביעות.

הכתבת היא חוקרת במכון הבין-לאומי לחקר השואה ומנהלת את פרויקט אתרי הרצח בשטחי ברית המועצות לשעבר.

יד ושם אונליין

גלויות מן העבר

פוסט בפייסבוק מספר את סיפורה המלא של גלויה

דנה פורת

■ מרסל כילף (שלישי משמאל) מתבונן בגלויות שצייר הסבא רבה שלו אלפרד גרוטה עבור הסבים של משה פוזנר (משמאל).

ב-17 ביוני 1943. אשתו קלרה נרצחה באושוויץ, ושני ילדיהם ברחו מגרמניה בשנת 1939. הוגו וגרטל לויין גורשו מברסלאו בשנת 1942 לאיזביצה שבפולין ונרצחו גם הם.

משה פוזנר עלה מליכטנשטיין לישראל בשנת 1961 ובמשך עשרות שנים לא ידע את סיפורו המלא של פרופ' אלפרד גרוטה. קמחי גילה במקרה את הפוסט של יד ושם ברשת החברתית, ובסופו של דבר נולדה ממנו פגישה אישית ביד ושם. בפגישה החליפו ביניהם פוזנר וכילף סיפורים משפחתיים ועיינו יחדיו במסמכים ובתצלומים מתקופת השואה שהביא עמו כילף כדי לתרמם ליד ושם כך שישמרו ויספקו מידע נוסף על סיפור מרתק זה.

"זה כל כך מרגש ומעניין", אמר משה פוזנר בעקבות פגישתו הראשונה עם מרסל כילף ומשפחתו, "כעת אנחנו מכירים את הסיפור המלא של פרופ' גרוטה שבמשך שנים רבות כל כך היה תעלומה. הנה אדם, בשר ודם, עם ילדים, נכדים ונינים, ואפילו נכדי נכדים!"

הכותבת היא מנהלת מחלקת האינטרנט באגף תקשורת.

■ הפוסט בדף הפייסבוק של יד ושם

הגלויות ברשות הוריה של אלן, הוגו וגרטל לויין, לאחר שפרנץ, אלן וילדיהם עזבו את עיר הולדתם ברסלאו שבגרמניה (היום וורוצלב, בפולין) בשנת 1936 ועברו לליכטנשטיין.

את הגלויות צייר אלפרד גרוטה, חברם של בני משפחת לויין, בסגנון מדוקדק ואישי, כמו בספר ילדים. בני משפחת לויין השתמשו בגלויות הצבעוניות כדי לשמור על קשר עם ילדיהם ונכדיהם בליכטנשטיין וכדי להתכתב אתם מתוך גרמניה הנאצית.

בשנת 1942 גורש פרופ' גרוטה מברסלאו למחנה המעבר גרוסאו שבשלזיה, ומשם גורש לטרזין ונספה

■ מפגש נדיר בין צאצאים של בני משפחה אחת מתקופת המלחמה התקיים ביד ושם בחודש יולי 2014. בעת האחרונה הודיע דניאל קמחי לבן דודו מרסל כילף (שניהם במקור מקולומביה ומתגוררים היום בפלורידה) על פוסט של יד ושם בפייסבוק, ובו פרטיה של גלויה מצוירת שהשניים לא ראו מעולם; בגלויה היה כתוב שם שהיה מוכר לשניהם. התברר שאת הגלויה צייר הסבא רבה של שניהם, פרופ' אלפרד גרוטה, בגרמניה בין השנים 1936 ו-1941.

כילף שלח הודעה ליד ושם באמצעות דף הפייסבוק של יד ושם, וההודעה פתחה פתח להתכתבות מואצת ומתמשכת בינו לבין צוות האינטרנט של יד ושם. יד ושם בישר

■ שתיים מהגלויות המצוירות

לכילף שהגלויה, השמורה באוסף האמנות של יד ושם, שייכת למקבץ של עשרות גלויות מצוירות, מכתבים ותצלומים שתרם ליד ושם משה פוזנר באמצעות המבצע הלאומי של יד ושם "לאסוף את השברים" (ראו עמ' 11). פוזנר ירש את הגלויות מהוריו פרנץ ואלן פוזנר. במקור היו

לוח השנה תשע"ה (2014-2015): אוסף האמנות - נופים

מעידות על הדחף היצירתי האנושי ועל אהבת החיים של נשים וגברים אלו.

באוסף האמנות של יד ושם יותר מ-9,000 יצירות אמנות המהוות את האוסף הגדול והמקיף בעולם המוקדש לאמנות השואה. רוב היצירות נוצרו בשנים 1933 עד 1945 ומספקות נקודת מבט ייחודית ואישית על השואה. יצירות אלו נוצרו בתנאים קשים מאוד ומעידות על העצמה הפנימית של האמנים שנאבקו למען הישרדות הרוח והיצירה.

יצירות האמנות שבלוח השנה מוצגות גם בתערוכה מקוונת באתר האינטרנט של יד ושם.

■ לוח השנה לשנת תשע"ה הוא הצצה אל אוצרות אוסף

האמנות של יד ושם. בציורי הנוף שבו – הטבע, הערים והעיירות הקטנות – מתגלה מגוון הסגנונות, הטכניקות והגישות של אמנים יהודים שחיו באירופה לפני השואה ובשואה. יצירות אלו, בין שיצרו אותן בעתות שלום אמנים שלאחר מכן נרצחו בשואה ובין שיצרו אותם האמנים בימי הרדיפות הנאציות, מבטאות את השיקולים האמנותיים והאסתטיים שהעסיקו את היצירים. אחדים מהיצירים והרישומים רומזים למציאות האכזרית בגטו או במחנה הריכוז; אחרים חושפים את כמיהתם של האמנים למצוא מקלט במחוזות היופי. אך כל היצירות

לוח השנה של יד ושם לשנת תשע"ה הופק בסיוע אגודת ידידי יד ושם בהולנד.

ניתן לרכוש את לוח השנה לשנת תשע"ה בחנות המקוונת של יד ושם: www.yadvashem.org

תמונות, יצירות אמנות וחפצים. הדיון בנושא הדיגיטיזציה העלה בקרב משתתפי הסדנה דילמות מוסריות כגון אותנטיות והתייחס לסוגיות טכניות כגון העברה מדויקת של צבעים ושל מסמכים, וכן לנושא עמידות התמונה הדיגיטלית לאורך השנים.

במושב המסכם של הסדנה התפתח שיח מרתק בין המומחים לשימור החומר ומומחי טכנולוגיית מידע, והושם דגש בצורך הדחוף בהמשך חילופי רעיונות ומיומנויות בתחומי השימור הפיזי והדיגיטלי.

הסדנה התקיימה במסגרת פרויקט EHRF שמטרתו לשפר את הגישה לארכיוני השואה באירופה, בתמיכת מחלקת המחקר באיחוד הארופ.

הכותבת היא מנהלת שירותי יעץ ומידע באגף הארכיונים.

"הניסיון של הנאצים להשמיד את העם היהודי, את זיכרונם ואת זהותו מכתוב את הקו המנחה לאופי הטיפול במיציגים הנעשה במעבדה לשימור נייר", הסבירה ורדה גרוס, מנהלת המעבדה לשימור נייר בארכיוני יד ושם, כשניהלה את הסדנה הבין-לאומית בנושא שימור פיזי ודיגיטלי של מסמכים מתקופת השואה ביד ושם בספטמבר 2014. "חובת שימור הזיכרון הזה חוצה את הפילוסופיה הקונוונציונלית של השימור, ועל כן במקרים מסוימים תהליך העבודה ישמר את האזור הניזוק כתייעוד וכחלק בלתי נפרד מהסיפור שהמיצג נושא בחובו".

בסדנה השתתפו 34 מומחים מארצות הברית, מאירופה ומישראל, והיא בחנה שיטות פיזיות ודיגיטליות לשימור חומרים מקוריים כמו מסמכים,

■ **"חפצים ומסמכים מתקופת השואה מהווים זיכרון לאנשים ולסבלם ובסיס איתן לעוסקים בחקר השואה.** מיציגים אלו משמשים גם חומרי ליבה במוזאונים ייעודיים ולצורך קיום תערוכות ומשאבים לפעילויות הנצחה וחינוך לדורות. מסמכים אלו הפוזרים ברחבי העולם נוצרו מכורח הנסיבות במסותר, מחומרים באיכות ירודה ובתנאים קשים. רובם הוחזקו זמן רב בידי אנשים פרטיים ולא תמיד בתנאים מתאימים. מסמכים רגישים אלו הם לעתים קרובות עדות אחרונה לחייו של היחיד ולקורתו. לכן לשימור מסמכים מסוג זה יש השפעות מוסריות, חינוכיות ומשפטיות. יש לציין גם כי כיום המודעות וההתעניינות הציבורית בחומרים אלו גוברת, ומכאן הצורך הדחוף בפיתוח אמצעים טכנולוגיים מתקדמים שיקלו את הגישה אליהם".

ד"ר חיים גרטנר, מנהל אגף הארכיונים וראש קתדרת פרד הילמן לתייעוד השואה

■ ורדה גרוס (מימין) מציגה למשתתפי הסדנה את עבודתה של המעבדה לשימור מסמכים.

ההתפתחות החדה של הטכנולוגיה הדיגיטלית והשימוש בה בתחומים שונים משפיעים על אופן שימור המורשת, ובכלל זה על אופן התייעוד של מיציגים ומסמכים מתקופת השואה. הדיגיטיזציה של מסמכים ישנים מאפשרת גישה לחומרים שהם לעתים קרובות בתהליך התפוררות, בלי מגע ממשי עם החומר המקורי או חשיפתו לסביבה לא מבוקרת, ועל ידי כך היא מונעת את המשך התפוררותו. הדיגיטיזציה היא גם אמצעי להפצה יעילה של מידע ברחבי העולם, והיא תורמת למחקר האקדמי ומרחיבה את האפשרויות גם לציבור הרחב לגשת בקלות לחומרים ארכיוניים. אולם בצד כל זה הדיגיטיזציה של החומרים מעלה סוגיות ואתגרים מעשיים ופילוסופיים.

משלחת עובדי יד ושם לפולין בשנת תשע"ד

■ **הנהלת יד ושם רואה חשיבות ביציאת משלחות של עובדיה לפולין, ומדי כמה שנים מארגנת מסע למבקשים לצאת לפולין.** המסע האחרון לעובדי יד ושם התקיים בחודש יולי 2014 ונמשך חמישה ימים מלאים. "המסע כולו לוה בהדרכתה המקצועית של מנהלת מחלקת הדרכה באגף הנצחה והסברה ביד ושם נעמה גליל", אמר מנהל האגף למשאבי אנוש דוד סיני שעמד בראש המשלחת. "אנו חבים לה את הצלחת המסע". בתחילת השבוע ביקרה הקבוצה בבתי עלמין יהודיים ובאתרי רצח וקבורה המונית של יהודים בסביבות העיר ורשה, סיירה במה שנתר מהסממנים של חיי הקהילה היהודית הן בעיירה טיקוצ'ין הן ביישוב חכמי לובלין, הלכה בגשם שוטף ובבוץ במחנה ההשמדה טרבלינקה וסיימה בטקס עצוב ודומע. בנסיעות הארוכות צפו המשתתפים בסרטים על השואה.

בהמשך ביקרה המשלחת בקרקוב ובמחנה מיידנק. "כשניצבנו מול המשרפות המפויחות ומעוררות החלחלה, כשראינו את ערמות הנעליים העצומות, כשעמדנו המומים מול התותבות ואביזרי העזר שנלקחו מהנכים טרם שולחו למותם וכשעברנו בין תאי הגזים ותאי ההמתה, חדרה לתוכנו במלוא העצמה ההכרה בגודל הזוועה", תיאר סיני.

תחרות לעיצוב הכרזה הממלכתית ליום הזיכרון תשע"ה

■ **זה חמש שנים שיד ושם מזמין מעצבים להשתתף בעשייה למען זיכרון השואה.** מאות פונים, מרביתם מתחום עיצוב התקשורת החזותית, מבקשים מדי שנה להשתתף בתחרות לעיצוב הכרזה הממלכתית שמלווה את אירועי יום הזיכרון לשואה ולגבורה. את הכרזה בוחרת ועדת שיפוט, ובראשה חתני פרס ישראל בתחום העיצוב פרופ' דן רייזינגר ודוד טרטקובר. בשנת תשע"ה תעמוד התחרות בסימן הנושא השנתי "70 שנה לסייום המלחמה: כאב השחרור והחזרה לחיים". יד ושם מקווה כי המשתתפים בתחרות יוסיפו רובדי משמעות והעמקה באמצעות העיצוב החזותי.

פרטים על התחרות באתר האינטרנט של יד ושם: www.yadvashem.org

את הביקור באושוויץ חתמו העובדים בסיום מודרך בתערוכת הקבע "שואה" בבלוק 27 אשר תכנן, בנה ואצר יד ושם ושנחנכה לפני שנה. בסיום בין כתליו ובתצוגות של התערוכה הם צפו במיצג של סרטונים מקוריים מחיי הקהילות והמשפחות היהודיות לפני המלחמה; בסרטונים על תעמולת המשטר הנאצי כפי שהתבטאה בתקשורת ובנאומים בכיכרות; ובציורים שציירו ילדים יהודים בתקופת השואה בעבודה שיצרה האמנית מיכל רובנר. דקות ארוכות השתהו בין הדפים הענקיים של "ספר השמות" ששורותיהם מנציחות את שמותיהם של יותר מארבעה מיליון נרצחים מששת המיליונים, וחיפשו את שמות בני משפחתם ויקריהם שלא הכירו מעולם. לבסוף התכנסו באולם ההתייחדות, ומתוך הצער והעצב קרא איש-איש את שמות הנרצחים של בני משפחתו ושל מכריו.

המשלחת יצגה נאמנה את עובדי יד ושם – עובדים מכל האגפים והמחלקות, מצעירים ועד גמלאים, דתיים, חרדים וחילונים, יוצאי מזרח ומערב, ילידי הארץ וילידי כל התפוצות. "כולנו יחדיו עמדנו במסע ברוח איתנה ונחושה כדי להפיק ממנו את המרב ולחזק את הזיקה של עבודתנו היום-יומית ליעדיה של רשות הזיכרון לשואה ולגבורה", מסכם סיני.

יד ושם דורג בעשרת המוזאונים הטובים בעולם

■ גם תיירים רגילים וגם מומחי תירות בעולם ממשיכים להמליץ על ביקור ביד ושם באתרים ברשת, בספרי הדרכה ובעיתונים. בקיץ דירג TripAdvisor, אתר האינטרנט הבולט בעולם בתחום הנסיעות והנשען על ביקורות של תיירים ושל מטיילים מכל העולם, בפעם השנייה את יד ושם בעשרת המוזאונים הטובים בעולם. יד ושם גם דורג בחודשים האחרונים בעשרת מוזאונים ההנצחה החשובים בעולם באתר הבין-לאומי The Culture Trip המציג את מיטב מוקדי האמנות והתרבות ואת אתרי התיירות המובחרים בעולם. כמו כן בגיליון יוני של Hideaway Report מאת אנדרו הרפר צוין כי הביקור ביד ושם הוא חוויה מומלצת. את כתב העת מפרסמת חברת נסיעות מאורגנות יוקרתית, והוא מתמקד במתן המלצות אישיות למטיילים מנוסים.

מימי אש

מדעתם. אולם, לפי הניתוח של בראונינג בסרט, אף לא אחד ממי שהטילו ספק במעשיהם לא הביע חרטה או תחושה של חמלה כלפי הקרבנות. כיצד הצדיקו החיילים את מעשיהם? רוזוויקי: "אני חושב שהרוצחים השתכנעו שמוטלת עליהם 'חובה' לא נעימה שיש לבצע'. לא נראה לי שהם פעלו מתוך אותה תשוקה שיש ללוחמי דאע"ש (המדינה האסלאמית), אבל לא ברור לי מי מהשניים נתעב יותר".

לדברי רוזוויקי, קהל היעד העיקרי של רשע קיצוני ברור לחלוטין: "הסבא שלי, שהיה נאצי, נפטר לפני 50 שנים. בנותי המתבגרות נולדו חמישים שנה אחרי השואה. עשיתי את הסרט בשבילן ובשביל כל בני דורן. חשוב לי להדגיש את הרלוונטיות של אירועי מלחמת העולם השנייה בחייהם מאחר שאנו עדיין עדים למקרים של רצח עם, למשל בסוריה ובעירק, ואלו רק 2 דוגמאות שכולנו שומעים עליהם בתקשורת. אנחנו חייבים ללמוד לקח מן העבר ולפעול עכשיו, לפני שיהיה מאוחר מדי, כדי למגר את הקיצוניות הפוליטית כל עוד מוסדותינו הדמוקרטיים מתפקדים וכל עוד קיימת עיתונות חופשית".

הקרנות מיוחדות של הסרט רשע קיצוני יתקיימו בנובמבר 2014 לציון "ליל הבדולח" בחסות מרכז הצפייה של יד ושם בכל הסינמטקים בארץ ובשיתוף פעולה עם המפיץ First Hand Films.

פרס "אבנר שלו, יושב ראש יד ושם" מוענק מדי שנה בתרומתם הנדיבה של מיכאלה ולאון קונסטנטינר.

הכותבת היא אחראית רכש ותחקיר סרטים במרכז הצפייה.

"רשע קיצוני" - הסרט זוכה פרס אבנר שלו לשנת 2014

[דבר] שאסור להשלים אתו בשום מצב. ואני רוצה להוסיף: מאחר שהרוע המוחלט הוא מעשה ידי האדם, בני האדם יכולים להכריע אותו במרחב הפוליטי".

לפי ההיסטוריון ראול הילברג, בשנים 1941-1945 טבחו אנשי האינזצגרופן, בסיוע חיילי הוורמכט ומשפטי פעולה מקומיים, ביותר מ-2 מיליון אזרחים בשטחי רוסיה הסובייטית, ובהם 1.3 מיליון יהודים. את מעשי הטבח ההמוניים עשו יחידות חיסול ניידות, ועד היום מעשי טבח אלו אינם מוכרים כמו הרצח ההמוני בגז ובמשרפות במחנות ההשמדה. רוזוויקי סיפר: "מאחר שאנשים בדרך כלל מזהים את השואה עם אושוויץ, קהל בכורה העולמית של הסרט שלי בברלינאלה [פסטיבל הקולנוע היוקרתי של ברלין] הופתע לגלות את ממדי 'שואת הכדורים' של האינזצגרופן אשר הביאה לידי מותם של עד כדי 20,000 אזרחים כל יום".

בסרט רשע קיצוני שחקנים מקריאים קטעי מכתבים ויומנים החושפים את העובדה שרבים מהחיילים הגרמנים ה"רגילים" שהשתתפו במעשי הטבח התקשו לבצע את המשימה, והיו אפילו שיצאו

■ הזוכה בפרס "אבנר שלו, יושב ראש יד ושם" למצוינות קולנועית בסרט העוסק בשואה לשנת 2014 הוא הבמאי סטפן רוזוויקי על סרטו המרתק "רשע קיצוני" (Radical Evil, גרמניה ואוסטריה 2013, 96 דקות). הסרט עוקב אחר תהליך הפיכתם של אנשים נורמטיביים לרוצחים חדורי אידאולוגיה.

"ניסיתי לצייר דיוקן של מצבם התודעתי של הרוצחים", הסביר רוזוויקי בריאיון לאחר הטקס בפסטיבל הקולנוע הבין-לאומי לשנת 2014 שנערך בחודש יולי בירושלים. "אחד הדברים המפחידים ביותר שגיליתי היה באיזו מהירות אנשים רגילים מאבדים את יכולתם הטבעית לחוש חמלה ומגיעים לידי קבלה מוחלטת של התעמולה הרשמית ולביצוע פקודות רצחניות".

כאשר ערך תחקיר לסרטו הזיפנים (אוסטריה וגרמניה 2007), נתקל הבמאי בספרו של ההיסטוריון כריסטופר בראונינג אנשים רגילים הבוחן את "הקלות הבלתי נסבלת" שבה אנשים רגילים בני כל הגילים, בעלי כל המקצועות וכל ההשקפות הפוליטיות נהפכים לרוצחים. סרט התעודה החדש של רוזוויקי מורכב משחזורים דרמטיים, מסרטים והקלטות סאונד מתקופת השואה ומראיונות עם מומחים בעלי שם עולמי, ובהם הפסיכיאטר רוברט ג'יי ליפטון ובראונינג. בסרט קטעים ממחקרים על גבולות הציות לסמכות.

רוזוויקי מבהיר: "שמו של הסרט [רשע קיצוני] מתייחס למושג radical evil, כפי שהגדירה אותו חנה ארנדט, כדבר 'שהמחילה והנקמה אינן מכירות בו, [דבר] שחובה לומר עליו: זה לא היה צריך לקרות,

מתקן עולם: דודו שנהב ז"ל

■ **יד ושם אבל על מותו של דודו (יוסף) שנהב ז"ל – הרסטורטור הראשי של יד ושם – שהלך לעולמו בחודש אוגוסט 2014.** שנהב היה ניצול שואה ואיש רב פעלים שלאורך חייו תרם מכישרונו, ממרצו ומאומץ לבו בתחומי עשייה רבים ומגוונים.

דודו שנהב נולד בבודפשט בשנת 1930 למשפחת וייס ושרד בשואה בזהות מזויפת: על ידי התחזות לפליט לא יהודי שאיבד את התעודות המקוריות שלו, הצליח לקבל ממשרד הפליטים של הונגריה תעודות חדשות עם שם הונגרי חדש שבחר. בריאיון לכתב העת **יד ושם ירושלים** ב-1998 אמר שנהב: "נשק היה רק לגדולים, אבל לי היה נשק חזק יותר – התעודות שאפשרו לי להסתובב ברחובות". מאוחר יותר אף שימש שנהב שליח של המחתרת ושל הצלב האדום, ותפקידו היה למסור תעודות מעבר להצלת אנשים מן המחנות. הוא הצליח להשיג תעודה כזו גם לאמו שהייתה במחנה מעבר: "כשקראו בשמה, גב' וייס, היא הניחה שקוראים למישהי אחרת. היא לא האמינה שיש מישהו שיוכל לשלוח לה תעודה כזו".

בשנת 1947 עלה שנהב לארץ ישראל בספינת המעפילים "לנגב". הבריטים לכדו את הספינה וכלאו את נוסעיה במחנה בקפריסין למשך חצי שנה. במסגרת תנועת עליית הנוער הוא נקלט בקיבוץ חפציבה ושירת בפלמ"ח במלחמת העצמאות. בהמשך למד צורפות בבצלאל – אקדמיה לאמנות ועיצוב ועבד באגף העתיקות הממשלתי בהדבקות

"שלישי בשלייקס" ביד ושם

■ **המיזם "שלישי בשלייקס" נחנך ביולי 2014 ביזמתו של השר לאזרחים ותיקים חבר הכנסת אורי אורבך.** מטרת המיזם לעודד את האזרחים הוותיקים ליהנות מפעילויות תרבות ופנאי מדי יום שלישי בשבוע. המיזם שבה את לבם של העוסקים במלאכה ביד ושם. ההזדמנות לפנות לקהל הגמלאים וניצולי השואה היא הזדמנות נדירה המאפשרת העמקה תוכנית וחוויתית ביד ושם. מחלקת ההדרכה באגף הנצחה והסברה גאה להיות שותפה במיזם ומציעה כמה אפיקי פעילות, ובכללם סיורים מודרכים במוזאון לתולדות השואה, הרצאות ביד ושם וברחבי הארץ וסיוע בהסעות להר הזיכרון. מאז נחנך המיזם הגיעו ליד ושם עשרות רבות של גמלאים וניצולי שואה מכל רחבי הארץ.

יפעת בכרך-רון

כלי חרס עתיקים. הוא הקים וניהל את המעבדות לשימור במוזאון ישראל, ואחד מהישגיו הגדולים היה השימור של "מגילת המקדש", הגדולה שבמגילות הגנוזות מקומראן; כשהשיג יגאל אלון את המגילה, הוא מיד פנה לשנהב מכיוון שסמך עליו שיטפל היטב בעניין חשוב כל כך.

כשיצא לגמלאות בשנת 1994, הזמינה מנהלת אגף המוזאונים ביד ושם יהודית ענבר את שנהב להקים את מעבדת השימור, ומאז המעבדה מטפלת באוסף החפצים והאמנות של יד ושם. יושב ראש הנהלת יד ושם אבנר שלו: "כשעבד ביד ושם הציל דודו חפצים רבים מהתכלות, כולם בעלי משמעות רגשית שאין שנייה לה. אין דבר שהוא לא ידע לעשות, והכול במקצועיות ובצניעות". לעומת עבודת השימור במוזאונים אחרים, עבודת השימור ביד ושם היא ייחודית ושונה: מטרתה היא רק לעצור את התכלות החומר ולא לייפות או להשלים את החפץ. "המניע שלי תמיד היה שמירת ההיסטוריה, ובשנים שבהן עבדתי ביד ושם עברו תחת ידי אלפי פריטים", אמר שנהב בריאיון לעיתון **ישראל היום** ב-2011. אחד החפצים ששנהב טיפל בהם היה הבובה של מרישה פיירמן: מרישה הייתה ילדה קטנה בגטו ורשה שהועברה למסתור, ובובותיה נשמרו במשך שנים בקופסת נעליים. שנהב שיקם בובה אחת, אך את שברי הבובה האחרת שהיו בקופסה הוא השאיר כפי ששרדו.

אורלי ניר

■ גמלאים מקריית מוצקין בסיור ביד ושם

הגמלאים שמחו על ההזדמנות להשתתף בפעילות משמעותית בנושא השואה ונהנו מחוויית הדרכה מרגשת שהמחישה את ייחודו של המוזאון בהצגת דמותם של קרבנות השואה בצד סיפור התמודדותם

הפסל "תהלים קב" נתרם לאוסף האמנות

■ **בחודש יוני 2014 נתרמה לאוסף האמנות ביד ושם היצירה "תהלים קב" ממיצג הפסלים "In the Silence of Psalms" (בדממת התהלים) של אליזבט רפאל, אמנית קרטיקה מצרפת.** היצירה מורכבת מדפי פורצלן שטבועים בהם פסוקי תהלים, והיא מזכירה בצורתה מצבת קבורה. נושא היצירה הוא הקשר בין אמונה, תפילה וזיכרון, והיא מתמודדת עם החלל שנפער בחברה המערבית לאחר השואה.

"דודו היה מומחה בתחומו", אמרה יהודית ענבר. "הוא היה ממייסדי תחום הרסטורציה בישראל ובעולם. הוא יחסר לנו מאוד". בנו, שאול שנהב, ספד לו בלוויה: "אבא שלי נולד לתוך העולם המקולקל של אירופה, לפני המלחמה: עולם שבו כשרואים ילד יהודי מותר לזרוק עליו אבנים; עולם שבו הכוח משתלט על הטוב; והאכזריות מכרסמת בצלם האנוש. הוא נולד לעולם מקולקל ובעצם, אם חושבים על זה, מאז ומעולם ועד אתמול הוא עסק בתיקון עולם". דודו שנהב הותיר אחריו אישה, סופרת הילדים חיה שנהב (מיץ פטל), שלושה ילדים ו-11 נכדים.

■ דודו שנהב במעבדת השימור של יד ושם

באמצעות עדויות, חפצים מקוריים, כתבים ויצירות אמנות אשר נאספו ביד ושם ב-60 שנות קיומו. כמה מהגמלאים סיירו באתר יד ושם ושמעו הרצאות מרתקות על מגוון רחב של סוגיות מתולדות העולם היהודי לפני השואה ובתקופת שואה.

המשכו של מיזם ייחודי זה יאפשר לגמלאים ולניצולי שואה רבים להמשיך להיחשף לחוויה מעשירה זו ולתרום מניסיונם ומידעוניהם להרחבת העיסוק בזיכרון השואה ולהנחלתו בציבור הרחב.

הפעילויות במיזם "שלישי בשלייקס" ביד ושם מתקיימות בתמיכתו של המשרד לאזרחים ותיקים.

הכותבת היא סגנית מנהלת אגף הנצחה והסברה.

■ מימין לשמאל: סר רונלד כהן, דוד הראל, אליזבט רפאל, אבנר שלו, אליעד מורה-רוזנברג, יהודית ענבר ושעיה בן יהודה

מבקרים ביד ושם: יולי-ספטמבר 2014

■ בחודשים יולי-ספטמבר 2014 ערכה היחידה לביקורים רשמיים ואורחי יד ושם באגף הנצחה והסברה 116 סיורים מודרכים ליותר מ-1,100 אורחים רשמיים מישראל ומחול. עם האורחים נמנו ראשי ממשלה, שרים, ראשי פרלמנט, שגרירים, מנהלי ארגונים ציבוריים ואנשי בידור. להלן מעט מן האורחים המכובדים שביקרו ביד ושם בשלושת חודשי הקיץ:

■ בביקורה ביד ושם ב-21 ביולי נפגשה שרת החוץ של רואנדה **לואיז מושיקוואבו** (מימין) עם עובדים בכירים בבית הספר הבין-לאומי להוראת שואה של יד ושם, ובהם ד"ר אייל קמינקא (משמאל), ראש קתדרת לילי ספרא להוראת השואה ומנהל בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה.

■ המחזאי, המסאי, התסריטאי ובמאי הקולנוע, זוכה פרס פוליצר **דיוויד מאמט** (מימין), ובתו השחקנית והבמאית **קלרה מאמט** (במרכז) סיירו במוזאון לתולדות השואה ב-10 ביולי.

■ ב-16 ביולי סיירה שרת החוץ של איטליה **פדריקה מוגריני** (מימין) במוזאון לתולדות השואה בהדרכת מנהלת המכון הבין-לאומי לחקר השואה של יד ושם ד"ר יעל נידם-אורבייטו (משמאל).

■ יושב ראש הפרלמנט של גאורגיה **דוד אוסופשווילי** ביקר במוזאון לתולדות השואה ובהיכל השמות ב-23 ביולי.

■ סגן נשיא מלאווי **סאולוס קלאוס צ'ילימה** (משמאל) ורעייתו מרי ביקרו ביד ושם ב-2 בספטמבר.

■ בביקורו ביד ושם ב-2 ביולי סייר יושב ראש הפרלמנט של אלבניה **איליר מטה** במוזאון לתולדות השואה.

עינבל קויתי בן דב

להשלים את המידע: ביקורה של שרה נתניהו בהר הזיכרון

נתניהו בהיכל השמות, ומנהל היכל ד"ר אלכסנדר אברהם הציג לפניה את עשרות דפי העד שמנציחים את קרובי משפחתה שנרצחו בשואה. משם יצאה קבוצת המבקרים הקטנה לבניין הארכיונים, ובו נפגשה עם ליטל בר, מנהלת מחלקת יעץ ומידע באגף הארכיונים. בר הציגה לפני הגב' נתניהו ובניה את תוצאות התחקיר המקיף והמעמיק שעשתה על קורות המשפחה בשואה. הפרטים הרבים שהוצגו עוררו התרגשות רבה ואף השלימו בעבודת פסיפס עדינה מידע שהיה חסר עד כה.

בתום הביקור הודתה הגב' נתניהו לכל העוסקים במלאכה וציינה כי מביקור זה היא גם למדה על העבודה החשובה הנעשית ביד ושם ועל האתרים בהר הזיכרון המעניקים למבקרים העמקה חווייתית בנושא השואה.

הכותבת היא מנהלת אגף הנצחה והסברה.

■ **מלווה בשני בניה, ובידה חוברת מידע דקה, הגיעה בעת האחרונה שרה נתניהו, רעייתו של ראש הממשלה בנימין נתניהו, לביקור מרגש ביד ושם.** מטרת הביקור הייתה למסור ליד ושם חומר ארכיוני על משפחת אביה שמואל בן ארצי ז"ל, וזאת במסגרת צילומי סרט על אודות חייהם העשירים והמרתקים של אביה ומשפחתו.

התחנה הראשונה של הביקור הייתה בתערוכה "השומר אחי אנוכי" שעוסקת ב-50 השנים של מפעל ההכרה בחסידי אומות העולם ושמגוללת סיפורי הצלה מורכבים ודילמות רבות. הגב' נתניהו, פסיכולוגית המתמחה בטיפול בילדים, צפתה בהנחייתו של יושב ראש הנהלת יד ושם אבנר שלו בסרט על סיפורה של ילדה יהודייה שחיה אצל כמה משפחות מצילות והתרשמה מאוד מהסיפור עצמו ומהאופן המרגש שבו הוא מוצג לציבור. אחר כך ביקרה הגב'

■ מנהל היכל השמות ד"ר אלכסנדר אברהם (מימין) מציג לפני שרה נתניהו ובניה יאיר את דפי העד שמנציחים את קרובי משפחתה שנרצחו בשואה.

ידידים ברחבי העולם

ארצות הברית

מימין לשמאל: דורטה ויונה גולדריך, פטרישיה הרשקוביץ, שריל וקנת פרסברג ואדוארד צוקר

מימין לשמאל: ד"ר מרים אדלסון, שלדון אדלסון, לייב שרייבר ולאונרד וילף

מימין לשמאל: בן לסר, אהרן בל, דוד שאפל, פלה שאפל, מריה הרשקוביץ ומירה בקר

מימין לשמאל: פט ושירלי בון, ג'ון ווייט ומילי פרקינס

■ **האגודה האמריקנית למען יד ושם** אירחה את ערב "הצדעה להוליווד" בלוס אנג'לס ב-8 ביוני 2014. יושב ראש האגודה האמריקנית **לאונרד וילף** הודה ליושבי ראש הכבוד ד"ר **מרים ושלדון אדלסון** וליושבי הראש העמיתים **שריל וחיים סבן** על תמיכתם יוצאת הדופן באירוע. כוכבים מפורסמים מהוליווד כיבדו את האירוע בנוכחותם, ובהם זוכה פרס האוסקר **ג'ון ווייט, מילי פרקינס** אשר גילמה את דמותה של אנה פרנק בסרט "יומנה של אנה פרנק" והזמר **פט בון**.

אהרן בל לבית ביילסקי והנריקה **בל** העניקו ל**לייב שרייבר** את פרס השגריר על הופעתו בתפקיד **זוס ביילסקי** בסרט "התנגדות". במוזמנים לאירוע היו ניצולי השואה **יונה גולדריך ומירה בקר** שקפצו מרכבת שעשתה את דרכה לטרבלניקה. פרסים הוענקו גם לילדיהם של ניצולי השואה **קנת פרסברג, אדוארד צוקר ופטרישיה הרשקוביץ**. בטקס הדלקת הנרות המרגש השתתפו ניצולי השואה **מירה בקר, מריה הרשקוביץ, דוד ופלה שאפל, אהרן בל ובן לסר**.

■ חבר הוועד המנהל של **האגודה האמריקנית למען יד ושם מלווין בוקייה** (שני מימין) ביקר בעת האחרונה ביד ושם עם בני משפחת אחיו המנוחים **אל וג'ו בוקייה ז"ל**, ממייסדי האגודה האמריקנית. הם סיירו במוזאון לתולדת השואה ובמוזאון לאמנות השואה ונפגשו עם יושב ראש הנהלת יד ושם **אבנר שלו**.

■ **מרילין וג'ק בלז**, התורמים לספריית יד ושם בשם משפחת בלז לדורותיה, ביקרו ביד ושם בחודש יוני. הם נפגשו עם מנהל הספריות ד"ר **רוברט רוזט** וסיירו במעבדת הדיגיטיזציה.

■ ניצולות השואה והתורמות ליד ושם האחיות **בטי ברסלב** (שנייה מימין) ו**אסתר מן** (שנייה משמאל) ביקרו ביד ושם עם בתה של אסתר **רוזלין מן** (משמאל) והרב **ישראל פביאן** (מימין). הם ביקרו בכיתה שהוקמה בתרומתם בבית הספר הבין-לאומי להוראת שואה של יד ושם והדליקו נר לזכרם של בני משפחתם שנרצחו בשואה.

■ **אורין וילף**, בנו של יושב ראש האגודה האמריקנית **למען יד ושם לאונרד וילף**, ביקר ביד ושם עם **קימברלי קופר**. בסיור השתתפו השניים בכיכר יד ושם בכניסה להר הזיכרון שתרמה בנדיבות משפחת וילף וסיירו סויר "מאחורי הקלעים" בארכיוני יד ושם.

■ ב-6 באוגוסט ערכו קבוצת ניו יורק יניקז והמנהיגות הצעירה של **האגודה האמריקנית למען יד ושם** אירוע הוקרה מיוחד לכבודו של **הרי אטלינגר** (שני משמאל), לוחם במלחמת העולם השנייה ומאחורני קבוצת "צידי האוצרות" שסייעו להצלת חלק מיצירות האמנות היקרות והנדירות ביותר בעולם ששדדו הנאצים. במשתתפים היו יושבי הראש של האירוע **אביגיל פיש ומיכאל דיסטנפלד**, יושבי הראש של המנהיגות הצעירה של האגודה האמריקנית **אבי הלפרן** (מימין) ו**בארי לוין** (משמאל), וכן המגיש של היניקז **דיוויד הברטסון** (שני מימין).

באדיבות ניו יורק יניקז, כל הזכויות שמורות.

■ **קרלה ורפאל גליקוט** (שורה עליונה, רביעית וחמישי משמאל) ובני משפחתם נפגשו עם **פרלה חזן** לרגל בר המצווה של בנם **חוסה** (שורה אמצעית, שני משמאל).

קנדה

■ **מרק מול** (משמאל), בנו של התורם ליד ושם **יולי מול ז"ל**, ורעייתו **מישל** (שנייה מימין) ביקרו ביד ושם בחודש יולי עם החברים **מיכאל ורושל קרצנר** (במרכז).

בריטניה

■ יושב ראש **אגודת ידידי יד ושם בבריטניה סיימון בנטלי** ביקר ביד ושם ב-29 ביולי עם רעייתו **אשלי רוגוף** ונפגש עם יושב ראש הנהלת יד ושם **אבנר שלו** ומנהל האגף לקשרי חוץ **שעיה בן יהודה**.

אוסטרליה

■ **ג'ואי בורנשטיין** הוא הנשיא החדש של **אגודת ידידי יד ושם באוסטרליה**. בורנשטיין הוא שותף במשרד עורכי הדין ארנולד, בלוך וליבלר במלבורן והיה מעורב פעיל בגיוס כספים עבור ארגונים בקהילה. יושב ראש הנהלת יד ושם **אבנר שלו** הודה לנשיא

היוצא **ג'וני בייקר** וקידם בברכה את בורנשטיין: "אני מצפה שנעבוד יחד כדי להבטיח הנצחה ולמידה משמעותית של השואה. הקהילה היקרה של ניצולי השואה וצאצאיהם באוסטרליה מהווה שותפת אמת שלנו במאמץ זה". בורנשטיין קיבל עליו לסייע בעבודה החשובה של יד ושם: "כבן לניצולי שואה, אני חדור רצון עז לחזק את קשרינו עם יד ושם ולהעמיק את המודעות לחשיבותו עבור העם היהודי ועבור העולם כולו".

■ מנהלת דסק איברו-אמריקה, ספרד, פורטוגל ודוברי ספרדית במיאמי **פרלה חזן** (שלישית מימין) הצטרפה ל**אליאנה** (שנייה מימין) ו**סילוון ארגי** (רביעי משמאל) ובני המשפחה לסיור ביד ושם לרגל בר המצווה של בנם **בן** (שלישי משמאל).

■ **פרלה חזן** (שנייה מימין) הצטרפה לביקור ביד ושם של **לואיס** (במרכז) ו**סולי מייזל** (שנייה משמאל), בתם **פאני** (משמאל), חתנם **קרלוס** (מימין) ונכדותיהם **גבריאלה** ו**אלכסנדרה** (מלפנים).

■ **פרלה חזן** הצטרפה אל **איווט** (רביעית מימין) ו**אידל וולדנברג** (שלישי משמאל) ובני המשפחה לסיור ביד ושם לרגל בר המצווה של בנם **אברהם** (משמאל) ולהסרת הלוט מעל לוח ההוקרה לכבודם בכיכר התקווה.

■ התורמים ליד ושם **אירה** (שני משמאל) ו**מינדי מיצנר** (שלישית משמאל) ביקרו בכיכר גטו ורשה ביד ושם שמשפחתם תרמה לשיפוצה עם בניהם **מיכאל** (מימין) ו**סטיוון** (שלישי מימין) ועם כלתם **סטפני** (שנייה מימין). כמו כן הם סיירו בתערוכה המציינת 50 שנות הוקרה לחסידי אומות העולם.

■ בסיור ביד ושם נפגשו מנהלים בכירים מחברת HP עם יושב ראש הנהלת יד ושם **אבנר שלו**, מנהל אגף למערכות מידע **מיכאל ליבר** ומנהל האגף לקשרי חוץ **שעיה בן יהודה**. מימין לשמאל: **שעיה בן יהודה**, **דלית טסל**, **רפי מרגליות**, **אבנר שלו**, **מוניק ומרטין פינק**, **יאפ סורמונדט**, **רות ברגמן**, **מיכאל ליבר** ו**דוד לנדר**

■ ניצול השואה והתורם ליד ושם **ארנסט הקר** (עומד) הוא תורם של בית הספר הבין-לאומי להוראת השואה של יד ושם. בביקורו האחרון ביד ושם עם **ניצה שפרונג** דיבר הקר לפני קבוצה של תלמידים שהתכנסה בכיתה שהוא תרם להקמתה לזכר אשתו המנוחה **בלהה הקר ז"ל** וסייר בתערוכה המוקדשת לציין 50 שנים למשפט אייכמן בירושלים.

תורמים ליד ושם וקהלים חדשים. בתמונה: ד"ר קוקונ (משמאל) עם הכמרים טרי ומרק ג'ניקס ושנון בנט, מנהלת יחסי הציבור במוזאון התנ"ך בושינגטון.

במסגרת סיורם בישראל עם משלחתם, קיבלו הכמרים קנדל ומתיו (מימין) את מפתח יד ושם מידי מנהל האגף לקשרי חוץ שעה בן יהודה (משמאל).

הצטרפו היום לחוג ידידי יד ושם!

בתקופה זו של מעשי אנטישמיות גוברים ברחבי העולם, יד ושם מגביר את מאמציו להנציח את זיכרון השואה ולהנחיל את משמעותה האוניברסלית. יד ושם מודה לכם על תרומתכם לפעילויות ההנצחה, התייעוד, המחקר והחינוך שהוא מקיים ומקדם בברכה את התומכים החדשים מהארץ ומהעולם המצטרפים לחוג ידידי.

כדי לתרום* באמצעות כרטיס אשראי או באמצעות המחאה, יש לפנות לכתובת זו:

אגודת נאמני יד ושם בישראל

יד ושם – רשות הזיכרון לשואה ולגבורה

ת"ד 3477 ירושלים 1034019

טלפון: 02-6443417/8

פקס: 02-6443419

אתר יד ושם: www.yadvashem.org

דואר אלקטרוני: Israel.society@yadvashem.org.il

*התרומה ליד ושם מוכרת לצורכי מס על פי סעיף 64 א' לפקודת המס.

מקסיקו

ססי (שנייה משמאל) ואלכס מטה (מימין) ובני משפחתם פגשו את מנהלת דסק איברו-אמריקה, ספרד, פורטוגל ודוברי ספרדית במיאמי פרלה חזן (במרכז) לרגל בר המצווה של הבן קרלוס (מלפנים, מימין) וטקס הסרת הלוט מעל לוח ההוקרה לכבודם בכיכר התקווה.

לביקורם של סימון ומישל גלנטה (שני ושלישית משמאל) ביד ושם עם בני משפחה, לרגל בר המצווה של רוברטו גלנטה (מימין) וטקס הסרת הלוט מעל לוח ההוקרה לכבודם בכיכר התקווה, התלוותה פרלה חזן.

הדסק הנוצרי בשיתוף ה-ICEJ

משלחת הזדהות מיוחדת של מנהיגים נוצרים מאמריקה הגיעה לישראל וביקרה ביד ושם. במשלחת, בראשותו של הסנטור ריק סנטורום (רביעי משמאל), היו בין השאר בוב ונדר פלטס (שישי מימין), הנשיא והמנכ"ל של "מנהיג המשפחה" (ארגון פוליטי-חברתי שמרני ממדינת אייווה), וכן כמרים ואנשי תקשורת נוצרים בעלי השפעה.

מנהלת הדסק הנוצרי ביד ושם ד"ר סוזנה קוקונ סיירה בארצות הברית בחודש ספטמבר. בסיום נפגשה עם ראשי כנסייה באריזונה, בושינגטון ובוורגיניה ועם

אנדרו בויארסקי ורעייתו טרין ביקרו ביד ושם ב-21 במאי וסיירו במוזאון לתולדות השואה ובאנדרטה "יד לילד". יד ושם מחנך אוסטרים רבים כל כך", אמר אנדרו, "כך שאני רואה את חשיבותה של התמיכה בפעילויות של יד ושם הן בישראל הן בחו"ל".

היילי ודרן קרונוולד ביקרו במוזאון לתולדות השואה ובאנדרטה "יד לילד" ב-9 ביולי עם בני משפחה וחברים. מימין לשמאל: דרן קרונוולד, היילי קרונוולד, אנתוני אלבאום, קמרין אלבאום, רומי שניידר, בריטני קרונוולד, רוזלינד מיכלסון, ריקי קרונוולד, ניקול אלבאום, המדריכה מלכי וייסברג, בלייק שניידר וליאם אלבאום

ונצואלה

אל הלן (רביעית מימין) וחוסה בן-אסיני (שני מימין) וילדיהם רחל, יעקוב ועדינה התלוו מנהלת דסק איברו-אמריקה, ספרד, פורטוגל ודוברי ספרדית במיאמי פרלה חזן (משמאל) ומאוריסיו חזן (מימין) בביקורם האחרון ביד ושם.

פרסומים חדשים של המכון הבין-לאומי לחקר השואה

חורבן יהודי אירופה ראול הילברג

עורכי המהדורה העברית: דוד בנקיר, בלה גוטרמן
398 ₪ 298 ₪ (3 כרכים)

■ ספר יסוד בחקר השואה המבהיר את התהליך שהוביל להשמדת יהודי אירופה. שלושת הכרכים מבוססים על תיעוד עשיר ומקיף ומביאים ניתוח מפורט מאוד של האופן שבו בוצעו הצעדים הבסיסיים ברצף ההרס בכל שטח השליטה של גרמניה – הגדרה, נישול, ריכוז והשמדה.

גלויות לילדי הקטן סיפור מהקינדרטרנספורט הנרי פונר (היינץ ליכטוויץ)

148 ₪ 108 ₪

■ הנרי פונר, שאיבד את אמו בגיל צעיר, נשלח מברלין לוויילס לביתם של זוג יהודים, והם העניקו לו בית חם ואוהב. מרגע שנפרדו דרכיהם, שלח להנרי אביו, דרך קבע, גלויות מאוירות צבעוניות כתובות בגרמנית ואחר כך באנגלית. הספר הוא מסמך אותנטי ומרגש המציג סריקות של הגלויות ושל המכתבים שקיבל הנרי מאביו, מקרובי משפחה אחרים ומחברים.

פאר תחת אפר

החברה החרדית בישראל בצל השואה, 1945-1961
מיכל שאול

בשיתוף יד יצחק בן-צבי
108 ₪

■ הספר עוסק בניצולי השואה ובזיכרון השואה בחברה החרדית מסיום מלחמת העולם השנייה ועד משפט אייכמן וכורך בתוכו שני ענפי מחקר עיקריים – חקר שארית הפלטה ותרומת הניצולים לעיצוב החברה הישראלית וחקר החברה החרדית בישראל. המעורבות והשותפות של חרדים בתהליכים שליוו את הקמת המדינה הן מממצאיו החשובים של הספר.

חצוצרן באושוויץ

תלאתיו של יהודי נורווגי בשנות השואה
הרמן סְכנוביץ

68 ₪

■ הרמן סְכנוביץ נעצר ב-26 בנובמבר 1942 ב"ליל הבדולח" הנורווגי, ואתו אביו ואחיו. בני המשפחה גורשו לשטטין שבגרמניה ומשם ברכבת לאושוויץ. אחד הרגעים הגורליים ביותר של סְכנוביץ היה כשצורף לתזמורת מחנה בונה-מונוביץ בתור נגן חצוצרה. בינואר 1945 הוא שולח בצעדת מוות לתוככי גרמניה ואת חודשי המלחמה האחרונים עשה במחנות דורה-מיטלבווא ונורדהאוזן.

תולדות השואה רומניה

ז'אן אנצ'ל

196 ₪ 136 ₪ (2 כרכים)

■ הקובץ הוא המחקר המקיף ביותר שנכתב על תולדות יהודי רומניה לפני השואה, בתקופת השואה ואחריה. המחקר, המתבסס על תיעוד עשיר, עוסק בעיצוב המדיניות של רומניה כלפי היהודים ובחיים היהודיים הפנימיים ומתאר את השמדתם של יהודי בסרביה, בוקובינה וטרנסניסטריה. פרקים מיוחדים עוסקים בטבח ביהודי יאסי וברכוש השדוד.

גיהינום ושמו יאסנוביץ

ארווין מילר

68 ₪ 51 ₪

■ ארווין מילר נולד בווינקובצי שביוגוסלוויה. בשנת 1941 גורש עם הוריו, אחיו ואחותו למחנה יאסנוביץ ושם היה ארבע שנים. אלה היו שנים של רעב מתמיד, עבודת פרך מתישה, השפלה, התעללות קשה ועינויים שונים ומשונים. באפריל 1945 הוא הצליח לברוח מהמחנה עם קבוצת אסירים והיה היחיד ממשפחתו ששרד בשואה.

בריחה מן הגיהינום

מאושוויץ אל החופש: סיפור של הצלה ושליחות
אלפרד זצ'לר

88 ₪ 66 ₪

■ ב-7 באפריל 1944 נמלטו אלפרד זצ'לר ורודולף ז'רבה ממחנה ההשמדה בירקנאו. הספר מביא את סיפור כליאתו של אלפרד זצ'לר, יליד צ'כוסלובקיה, באושוויץ ואת הסיפור המדהים של בריחתו. זצ'לר מקים לתחייה ביד אמן את עולם האימה של מחנה ההשמדה על אסיריו ומפקדיו ומתאר ברגישות רבה, בהומור ובחמלה את סבלם והלך רוחם של יושביו.

עדים דוממים

סיפורם של חפצים מאוספי יד ושם
חביבה פלד-כרמלי

148 ₪ 108 ₪

■ מרבית ניצולי השואה לא היו מודעים, במשך שנים רבות, לערכו הלאומי של החפץ המצוי ברשותם. צוות מחלקת החפצים של אגף המוזאונים ביד ושם יצא לא אחת אל בתיהם של ניצולים, אל קרובי משפחתם של הקרבנות ואף אל אתרי רצח וגטאות באירופה כדי לחפש חפצים מקוריים שהנסיבות המיוחדות של השואה העצימו את משמעותם מעבר לערכם האישי.